

Uus

A B D

12
Luggemisse = Ramat.

K. E. Berg.

Sehe jure Larto-Vinna ramato-kohto loaga.

Perno-linnas 1811.

Träkklind Gotthardt Markwardti jures.

Wurf. Paul Josef Berg.

Der Druck dieses Manuscripts wird unter der Bedingung bewilligt, daß nach dem Abdrucke und vor dem Debit desselben, sechs Exemplare, namentlich Eines für das Archiv der Censur-Committee, Eines zur Unterlegung an das Departement Sr. Erlaucht des Herrn Ministers des öffentlichen Unterrichts, Zwey für die Kaiserliche Bibliothek in St. Petersburg, Eines für die Kaiserliche Akademie der Wissenschaften daselbst und Eines für die Bibliothek der Kaiserlichen Universität zu Dorpat, an die Censur-Committee derselben eingesandt werden. Dorpat, am 25ten April 1811.

Censor: G. P. A. v. Noth, Lector der ehfn. Sprache.

ERSV TA Fr. R. Krouzwaldi nkn.

Arhiivmuuseumi

Arhiivraamatloogu

J.R. 129

Sr. Magnificenz
dem
Hochwürdigem und Hochgelahrtem
Herrn General-Superintenden-
ten und Präses des Liv-
ländischen Ober-Consisto-
riums
D. Karl Gottlob Sonntag.

— 0 —
V o r r e d e.

Genehmigen Ew Hochwürdige Magnificenz, daß ich dieß Büchelchen, womit auch ich ein Scherflein zur Bildung unsers Landvolks mit beizutragen hoffe, Ihnen widme als ein Zeichen meiner innigsten Hochachtung und Verehrung, der ich die Ehre habe zu sein

Ew. Hochwürdigem Magnificenz

Hallst. Pastorat im
Junius 1821.

ganz gehorsamster Diener,
Karl Ernst Berg.

Wer es weiß, wie die Kinder der Ehsten im Buchstabiren und Lesen unterrichtet werden, der wird sich nicht sowohl wundern, daß so viele derselben gar nicht lesen können oder doch so spät einen Anfang damit machen; sondern er muß vielmehr erstaunen, daß es bei der verkehrten Methode doch noch möglich sei zu einer gewissen Fertigkeit im Lesen zu gelangen.

Der erste Theil dieses Büchelchens soll daher den Ehsten das Lesen-lehren und lernen erleichtern, indem der Verfasser desselben von einsilbigen Wörtern zu zweisilbigen und von diesen zu dreisilbigen u. s. w. übergieng. Auch sah er darauf, daß die einzelnen Sätze mit

beitragen, die Begriffe der Kinder zu entwickeln und zu berichtigen und daß sie überhaupt zu belehrenden Gesprächen Anlaß gäben.

Da der Ehste sich nicht immer ein neues Buch kaufen kann, so hat der Verfasser durch die längern Lesestücke des zweiten und dritten Theils auch für die erwachsenere Jugend gesorgt. Nützlichkeit und Mannigfaltigkeit war dabei sein Augenmerk. Von der Naturgeschichte und Geographie konnte nur eine kurze Uebersicht gegeben werden.

Sollte man mit diesem Versuche eines neuen ehstnischen A B D und Lesebuchs, das der Verfasser auf seine eigene Kosten, vorzüglich zum Gebrauche des Kirchspiels, wo er Prediger ist, hat drucken lassen, zufrieden sein, so wird er sich bestrengen es mit der Zeit noch besser und vollständiger zu machen.

a	b	d	e	g	h	i	j
k	l	m	n	o	p	r	s
s	st	t	u	w.			
		ä	ö	ü.			

A	B	D	E	G	H
K	L	M	N	O	P
R	S	T	U	W.	

Kirjotusse-tähhed.

a	b	d	e	g	h	i	j
k	l	m	n	o	p	r	s
s	st	t	u	w.			
		ä	ö	ü.			

Sured kirjotusse-tähhed.

A	B	D	E	G	H	I	K	L	M
a	b	d	e	g	h	i	k	l	m
N	O	P	R	S	T	U	W.		
n	o	p	r	s	t	u	w.		

Ab	Eb	Ib	Ob	Ub
ad	ed	id	od	ud
ag	eg	ig	og	ug
ai	ei	ii	oi	ui
ah	eh	ih	oh	uh
af	ef	if	of	uf
al	el	il	ol	ul
am	em	im	om	um
an	en	in	on	un
ap	ep	ip	op	up
ar	er	ir	or	ur
as	es	is	os	us
at	et	it	ot	ut
au	—	iu	—	—
aw	ew	<u>iw</u>	ow	uw.

Ba	be	bi	bo	bu
Da	de	di	do	du
Ga	ge	gi	go	gu
Ha	he	hi	ho	hu
Ja	je	—	jo	ju
Ka	ke	ki	ko	ku
La	le	li	lo	lu
Ma	me	mi	mo	mu
Na	ne	ni	no	nu
Pa	pe	pi	po	pu
Ra	re	ri	ro	ru
Sa	se	si	so	su
Ta	te	ti	to	tu
Va	ve	vi	vo	vu

Ab	Eb	Ib	Ob	Ub
ad	ed	id	od	ud
ag	eg	ig	og	ug
ai	ei	ii	oi	ui
ah	eh	ih	oh	uh
ak	ek	ik	ok	uk
al	el	il	ol	ul
am	em	im	om	um
an	en	in	on	un
ap	ep	ip	op	up
ar	er	ir	or	ur
as	es	is	os	us
at	et	it	ot	ut
au	—	iu	—	—
aw	ew	iw	ow	uw

Ba	be	bi	bo	bu
Da	de	di	do	du
Ga	ge	gi	go	gu
Ha	he	hi	ho	hu
Ia	je	—	jo	ju
Ka	ke	ki	ko	ku
La	le	li	lo	lu
Ma	me	mi	mo	mu
Na	ne	ni	no	nu
Pa	pe	pi	po	pu
Ra	re	ri	ro	ru
Sa	se	si	so	su
Ta	te	ti	to	tu
Wa	we	wi	wo	wu,

Was	hal	joud	fôis
aast	hand	juur	fört
aaw	haug	—	fôrwo
aed	hein	Raal	fôlm
aeg	hel	faarn	fôn
âar	helm	faas	foer
ai	hiir	fael	fof
âf	hiip	faero	fuiv
ait	hind	fâst	fuus
âk	hing	fam	fuf
and	hirm	farp	fuld
arm	hool	fâst	fumb
arst	hoop	faup	furg
au	hunt	faus	—
auf	—	feel	Laas
aur	Jalg	feet	laast
—	jârg	fest	laero
Eit	jârse	fimp	laps
eks	jârw	king	laud
Eltz	jâht	fisz	laul
—	ilm	foer	laut
Hârg	jooft	fôht	lehm
hais	—	—	—

leht	môdt	Vael	riik
leib	moon	vâaw	riist
liiw	muhf	vait	rind
lin	—	vais	rif
lind	Nahf	vaks	roôm
long	nay	valg	roog
loof	niit	valk	—
long	ndâl	part	Saag
loug	nôps	pea	saan
lu	nôor	piip	saar
luht	noot	piir	sant
lut	nou	pil	sap
lust	nurf	pilw	sarw
luud	—	poeg	saun
—	—	pois	sep
Ma	ô	poud	sif
mâng	dâl	pu	sifd
mârk	oks	puis	film
maks	org	—	sôlg
Mats	ots	Nâim	soon
meel	ou	raud	su
mees	oun	—	suits
mets	—	riid	—

fi	tal	us	was
fiid	tang	ust	waf
fiig	tiit	uul	wend
fiurm	tö	uus	wil
fiur	töld	—	wö
—	toug	Waak	wörk
Zaak	tuhf	waew	woi.
täht	tund	wälf	—
täis	tuul	wäht	—
täk	—	waim	—
taim	Üks	waf	—

Ze on lai.	Rot on täis.
Zaak on pitk.	Roer on hul.
Röis on pitk.	Peips on suur järw.
Laud on suur.	Laps on laisk.
Nälg on suur.	Roer on tru.
Za fi on suur.	Was on noor.
När on järsk.	Rust poolt tuul on?
Rumb on uus.	Tuul on külm.
Mo köht on täis.	Noor fu.

Ku on täis.	Pöng on köör.
Jlm on kuuw.	Üks hea ford lund.
Sul on tölp keel.	Se on liig.
Zal on nörk meel.	Mees on maas.
Kam on a w.	Laps sööb ja joob.
Leib on nätsk.	Kel on pool kolm.
Leib on tüps.	Se on auus, kes
Mees on lesk.	head teeb.
Kirk on lesk.	Järg on kä.

2.

Ab: bi	ar: ro	háb: bi
A: dam	as: fi	háb: da
ad: der	—	hai: ge
ah: hi	Ch: te	ha: mer
ah: ne	el: lo	ham: mas
ah: nus	em: ma	Har: joma
am: bo	em: mak	har: ri
am: mel	E: wa	Hei: na fu
an: ni	Hab: be	hel: de

he = ring
 hig = gi
 him = mo
 Hi = o ma
 hób = be
 ho = ne

Ja = ni ku
 ih = ho
 il = lo
 In = gel
 jóg = gi
 is = sa
 is = sak
 Jür = ri ku
 Jum = mal

Kab = bi
 Ka = dri
 kág = go
 kám = mal
 kás = si
 kah = jo

ka = sif
 kal = la
 kan = del
 kan = gas
 kan = ge
 kan = na
 kaps = tad
 kar = ro
 kas = so
 kas = te
 kat = tal
 Kei = ser
 kin = nas
 kir = ri
 kiv = wi
 kóh = ha
 koh = hus
 kuh = hi
 kúl = la
 kur = ri
 Kad = do
 lah = fe

lah = ti
 lais = kus
 lam = mas
 Lau = páarw
 La = us
 law = wa
 lei = sif
 le = lit
 lih = ha
 lin = na
 Lo = ja
 lou = na
 lub = bi
 lih = ter
 Mád = da
 máh = hi
 mag = go
 Mah = la ku
 Mar = ret
 Mar = ri
 Mih = fel
 móf = te

mois = tus
 Mab = ba
 nae = ne
 nád = dal
 náp = po
 nel = li
 nim = mi
 nin = na
 nóg = gi
 nug = ga
 Od = de
 ói = ge
 ói = gus
 ól = lut
 óm = blus
 oh = hi
 oi = nas
 on = no
 or = ras
 os = sa
 Pad = da

pár = ris
 pai = o
 pal = jo
 per = re
 pik = ne
 pis = far
 pód = der
 pór = sas
 pud = dro
 püh = ha
 püh = hi
 pu = sep
 Rab = ba
 rad = da
 ráás = tas
 rah = ha
 rah = ho
 rah = was
 ra = mat
 ram = mo
 ras = fe
 rat = tas

raud = feb
 re = de
 rei = kas
 rid = da
 ri = ded
 rik = kas
 ró = mus
 roh = hi
 Root = si ma
 Ru = no ma
 Sad = da
 Sat = sama
 sam = mo
 san = na
 sel = ge
 sig = ga
 sód = da
 sóf = trad
 síd = da
 sul = la
 su = rus

Zab-ba
 tån-na
 tån-no
 Zal-lin
 tal-we
 tap-po
 Zar-to lin
 tig-ge
 ter-ra
 ter-wis
 tin-na
 tob-bi
 toi-tus
 to-res
 tud-di
 tuh-hi
 tud-dar
 tur-ro

Ub-ba
 ud-do
 uh-fe
 uf-sif
 ul-lem
 u-lits
 un-ni
 us-sin
 Wad-der
 wae-ne
 wåg-gew
 wåh-hi
 wår-raw
 wa-gen
 wag-ga
 wal-ge
 Wal-ga lin
 wal-le

wal-lo
 wals-kus
 wan-fer
 wan-na
 war-gus
 war-ras
 war-ri
 was-tus
 wer-ri
 wes-si
 wig-ga
 wiim-ne
 wil-li
 wör-ro
 wös-sa
 woi-mus
 wöd-ras.

Riwwi on kowwa.
 Zaigen on pehme.
 Panmas on wagga.

Hunt on tiage.
 Merri on fuggaw.
 Måggi on förge.

Pummi on kilm.
 Berri on leige.
 Abhi on soe.
 Keew wessi on pal-
 law.

Emma on wanna.
 Tuddar on noer.
 Waat on tuhhi.
 Kot on wilja täis.
 Lummi on walge.
 Kubbaw on must.
 Riwwi on raske.
 Sulg on ferge.
 Pääw on selge.
 D on pimne.
 Mo firwes on ter-
 raw.

So nugga on mirri.
 Söbber on tru.
 Kawwal mees on
 walf.
 Jöggi on lai.
 Dja on kitsas.

Willi on walmis.
 Pu on tores.

Kon krooksub.
 Kaarn krooksub.
 Koer augub.
 Lind laulab.
 Hårg ammus.
 Panmas rögis.
 Kanna poeg piif-
 sub.

Sigga röhhid.
 Hiir kirub.
 Tuul wingub.
 Kon fargab.
 Kirp fargab.
 Us romab.
 Lind lemmab.
 Kalla ojub.
 Laps maggab.
 Laps naerab.
 Laps nuttab.
 Laps öppib.

Paps mängib.
 Berri jookseb.
 Kirowi on maas.
 Tal immeb.
 Lammas sööb.
 Paps kaswab.
 Pu terfab.
 Pu õitseb.
 Pu kannab wilja.
 Willi saab walmis.
 Rohhi närtseb är-
 ra.
 Pääw paistab.
 Bihm teeb mär-
 jaks.
 Raste teeb mär-
 jaks.
 Tuul puhhub.
 Tuul teeb kuiwaks.
 Rohhust saab hei-
 na.
 Lehm sööb rohhto.

Hunt sööb lamba
 ärra.
 Lehm annab pima
 ja lihha.
 Pu annab wilja.
 Pu willi on mag-
 gus.
 Haige tunneb wal-
 lo.
 Arst wahhest aitab.
 Koer walwab õsel.
 Ku annab õsel wal-
 gust.
 Wiljast saab jah-
 ho tehtud.
 Jahhust saab tai-
 gen.
 Taignast saab lei-
 wa.
 Leib täitab kõhto.
 Hanni annab sul-
 ga, raswa ja lihha.

Turbas põlleb nen-
 da kui pu.
 Juukse karwad sa-
 wad halliks.
 Raswast sawad

kiuulad tehtud.
 Ei ükski sa tota
 süa.
 Igga mehhel isse
 wiis.

3.

Ab = bi = kaas.
 ab = bi = mees.
 äm = ma = rik.
 ät = ti = kas.
 ah = he = lad.
 ai = tum = mal.
 and = min = ne.
 an = gri = as.
 Ef = st = tus.
 E = le = want.
 el = la = jas.
 es = mas = pääw.
 Haap = sa = li lin.

här = jak = sed.
 hag = ga = nad.
 hob = bo = ne.
 Jäl = les = tus.
 im = me = täht.
 Kad = da = kas.
 kah = hef = sa.
 kan = gro = pool.
 kan = na = rik.
 kan = ne = pid.
 kar = ja = ne.
 Ka = sa = kad.
 kas = so = kas.

kas·wan·dih.
 kaw·wa·lus.
 kort·si·mees.
 kōw·we·rus.
 koh·ha·ne.
 ko·li·pois.
 kol·ma·pāaw.
 kool·mees·ter.
 kud·dru·sed.
 kūb·bar·sep.
 kū·nar·pā.
 kūnin·la·ku.
 kūnin·la·pāaw.
 kūn·ra·pu.
 kūn·nin·gas.
 kūn·ning·riik.
 kur·re·saar.
 kur·wit·sid.
 kut·si·kas.
 ku·wal·ge.

kas·ku·ja.
 lat·ti·kas.

Let·ti·mees.
 lin·na·sed.
 lo·min·ne.
 lug·ge·ja.
 lus·si·kas.

Mah·la·ku.
 mets·mes·si.

Mait·min·ne.
 nāl·ki·as.
 nart·sa·kas.
 ndr·gus·tus.

ōn·ne·tus.
 ōn·nis·tus.
 oh·ha·kas.
 oh·he·lif.
 or·ra·wad.

Pāh·kla·pu.
 pah·han·dus.
 pal·la·kad.
 pen·ni·koorm.
 pih·la·pu.

pil·li·roog.
 pim·me·dus.
 poi·se·fe.
 pun·na·ne.
 Ro·ma·ja.
 Root·si·mees.
 rum·ma·lus.
 rus·si·kas.

Sad·dul·sep.
 sal·la·lif.
 san·nu·med.
 sip·pel·kas.
 so·li·kas.
 süg·gi·se.

Üllem wallitseb.
 Allamad fuulwad
 sanna.
 Sullane fuleb per·
 remehhe sanna.

Ta·ni·ma.
 Ta·ni·el.
 tōb·bi·ne.

Ug·gu·rits.
 uih·hek·sa.
 un·ni·ne.

Wah·tra·pu.
 wal·la·to.
 war·bla·ne.
 was·ta·ne.
 wes·si·ne.
 wih·ha·ne.

Tüdruf fuleb per·
 renaeſe sanna.
 Kuld on kollane.
 Werri on punna·
 ne.

Selge taemas on
sinuine.

Pihha kedetakse peh-
meks.

Munna kedetakse
kõrwaks.

Kuningas on rik-
kas.

Kirriko sant on
waene.

Pea wallotab.

Mahk higgistab.

Seitse werst on üks
pennikoorm.

Elewant on üks
suur ellajas.

Warblased tewad
wiljale põllo peäl
paljo kahjo;
agga nemmad te-

wad ka paljo head,
fest nemmad sõwad
usfid ärra.

Laps on wahhest
wallato.

Lapsed mängiwad
hea melega; se on
kül hea, agga nem-
mad peawad ka
wahhest õppima.

Armad lapsed!
kuulge omma isä
ja emma sanna, et
teie kässti hästi käib.

Jummal ei jätta
ühtegi asja undlik-
kuks.

Reik hakkatus on
raske.

4.

Ab·bi·el·le.

äk·ti·lin·ne.

am·me·ti·mees.

an·ger·pis·tid.

ar·mo·ken·ne.

ar·wa·mat·ta.

aw·wi·ta·ma.

Ch·hi·ta·ma.

ek·si·ta·ma.

Häd·da·lin·ne.

hän·na·lin·ne.

här·ja·ken·ne.

Jag·ga·min·ne.

im·me·teg·ge.

Jum·ma·la·ga.

Käs·so·tund·ja.

kah·bel·sa·mas.

kak·si·pid·di.

kan·na·ta·ma.

kar·pi·ken·ne.

kar·ri·kak·rad.

kas·si·tap·pud.

ke·do·wil·li.

ke·le·kand·ja.

kei·ki·pid·di.

kib·be·das·te.

kir·ja·tund·ja.

kir·ri·ko·mees.

kor·ra·lin·ne.

kul·la·ken·ne.

Lau·la·ta·ma.

lep·pi·ta·ma.

lih·hi·ken·ne.

Maar·ja·hei·nad.

mes·si·la·ne.

Näg·ge·mat·ta.

nel·ja·kes·te.

Oh, ho, ken, ne.
õm, ble, min, ne.

Pil, la, ta, ma.

Ris, ti is, sa.

Sin, ni, ka mar, jad.

Wih, has, ta, ma.

Minna on ümmargunne.
Maia on nelja kandiline.
Innimenne on terve.
Innimenne saab wahhest haigeks.
Ärk aitab meid saggedaste.
Suil on pikkad päwad ja lühikesed ööd.
Talwel on lühikesed päwad ja pikkad ööd.

Kes fui ajal laisk on ja middagi ei korja,
fel ei sa talwel middagi süa; ning kes om-
mas lapse põlwes ja noruses middagi ei
õppi, peab ommas wannaduses nalga
naggema.

Jummal jaggab iggaühhele omma ossa.

Innimenne, kes head ei te, hakkab kur-
ja mõtlema ja teggema.

Innimenne wõib iggas põlwes rahhul
olla ja õnne leida, kui temma agga iggas
põlwes moistab toime sada, kui ta sedda
teeb, mis temma kõhhus on tehha ja selle
pärast hõlelik on et ta wõiks ikke ennami
eddasä sada.

Sippelkad tewad ikka priiskeste tööd,
sepärast ütleb pühha kirri: Minne sü-
pelka juure, süna laisk! wata temma wiisid
ja sa targaks. Et temmal küll polle pea-
likkut, ei üllewatajat egga wallitsejat;
si sti walmistab ta omma leiba suul ja kor-
jab kokko omma toidust leikusse ajal.

Elawant ellab Üsja-maal. Temma faks
hammast nimmetakse walge-luuks.

Suur Wallaskalla on sadda ja faks
kümmed jalga pikk.

Maad kuiwatakse ärra tulest je päwa
päistest, ning kastetakse jälle wihmast ja
kastest.

Sare-maad on keikis paikus wega im-
berpiratud, nenda kui Kurre-saar, Muh-
ho-ma, Hjo-ma.

Keik ellajad ellawad, innimesšed el-
lawad ka. Keik ellajad on, kui nemmad
ilmale tullewad, pišsokeššed ja nored,
ja kašwawed šuremaks ja sawad
wannaks. Innimesšed, kui nemmad
šinniwad, on ka pišsokeššed ja nored,
ja kašwawad šiiš šuremaks ja sa-
wad wannaks. Keik ellajad peawad ar-
ra koolma, innimesšed šurrewad ka
arra. Agga innimesšed on ommetigi paljo
kallimad kui keik ellajad, fešt meie on me el
ja moistuš, šepärrašt woime meie pal-
jo ašjo öp pida, meie moistame ka r ä-
kida ja šedda üttele, miš meie ommaš
šüddames mötleme, ja meie hing peab
iggawešte ellama.

Innimenne nääb, kuleb, haistab, mait-
seb ja tunneb.

Teine Jago.

I. Juttustamisse.

I. Wanna kandletoja.

Wanna Kirko-*Wöörmünder* Peter
tulli ühhel kui öhtul koddö ja ütles, et kir-
ko-moisaš üks wanna mees on, kes kandle
mängib. Petre tilloke poeg, Kaarl, kes
ellades weel mitte kandle es olle näinud
egga keddagit kuulnud kannelt mängiwad,
palluš wagga omma isša, et ta temmaga
kirko-moisa jälle taggasi lähhäts.

Wanna Peter, kes šedda hea melega
näggi ja kulis, et ta poeg tahtis kuulda ja
nähha, miš ta weel mitte es olle kuulnud,
ning et ilmake wagga ja illuš olli, teggi
römoga, miš poeg palluš ja läks temma-
ga kirko-moisa.

Jo kaugelt kuulšid nemmad kandle heält
ja kui nemmad liggi said, šiiš näggid nem-
mad ku walges, et kirko saksad ja nendega
paljo woöraid aias ollid ja et üks wanna

mees nende ees mängis ja omma weike pojaga laulis.

Kirik herra, kes omma wanna Wõõr-
mündri ta pojaga näggi, tulli warsti ai-
ast wälja ja kutsus neid sisse.

Kui nemmad sisse tullid, siis näggid
nemmad, et se wanna kandle lõja pimme
ja et ta poeg ta juhatajaks olli. Wanna
Wõõr-
mündrele nenda sammoti kui ta po-
jale olli wägga hea meel sedda mängimist
ja laulmist kuulses; agga Peter pan-
nuido sedda immets, et üks wanna ning
peälegi üks pimme innimenne weel nenda
rõmus wois olla.

Kui kandle lõja wait jäi omma laul-
mist ja mängimist, siis andsid keik sak-
temmale rahha ja lätsid tuppa; agga wan-
na Peter jäi omma pojaga weel senna,
rakis weel paljo kandle lõjaga ja küsis
siis temma käest:

Wannake! ütles minnule ommeti, kust
se tulles, et sa ikka weel nenda rõmus woid
olla; sa olled jo pimme?

Süis kostis se kandle lõja:

Miks ma peaksin kurb ollema? Ma ol-
len omma ello ajal ikke keige kurja eest en-
nast hoidnud ja allati püüdnud ausaste
ellada. Sest ma ollen allati rõmus. Et
ma pimme ollen, se ep olle minno süid,
sedda on se suur Jummal minno peäle
pannud; ja et ma tean, et keik, mis Jum-
mal teeb, hea on, siis ma ollen omma pim-
medusse pärrast rahhul ommas südda-
mes. Mo poeg, kes mind juhatab, on
ikke üks hea laps, kes mo sanna kuleb; se
teeb mind ta rõmsaks. Sead innimes-
sed jälle hallastawad ik minno peäle ja te-
wad mulle paljo head; sepärrast ei ma jä
mitte arraks, waid ma ollen ikke rõmus
ja ma tännan Jummalat süddamest, et
ta mulle ikke weel ello päiwi kingib.

Se wanna Peter andis siis selle waese
kandle lõjale, mis tal jures olli ja läts
koddoo. Agga tee peäl rakis ta omma po-
jaga paljo temmast ja maenitses omma
poega, et ta ka pididi ikke Jummalat kart-
ma ja kurja eest ennast hoidma, sest kes
sedda teeb, ütles temma, se ei tohhi ka

hädä ja willetfusse sees arraks iäda, sest meie teame jo, et keik tulleb heaks neile, kes Jummalat kartwad.

2. D u n a - p u.

Tilloke Riis, kes jubba kaks, kolm päwa kurwanaoline olli, läks ühhel süggise õhtul omma isä auna aeda ja jäi seal ühhe pu ees seisäma, mis kerwadel ta isä temmale olli kintinud ja mis sel aastal paljo wilja olli kandnud.

Ta isä, kes heal meel tahtis teada saada, mis ta poja meelt ärra kurwastas, läks järrele, ja kui ta tedda leidis, siis küsis ta temma käest: Armas Riisokenne! mis sul on? sa olled nüüd ikke ni kurb, üle minnule, mis sul wigga on?

Muttēs pōris Riis siis omma isä pole ja ütles: Oh mo isä! wata! se pu, mis suil ni illus olli, mis ni kauniste õistis, mis minnule ni paljo auna andis, se illus pu on nüüd paljas ja nenda kui ärra surunud, ja sepärrast ollen ma kurb.

Olle rahhul, mo armas pojakenne! wastas siis ta isä, olle rahhul, kui se armas Jummal meie ello päiwi jätkab, siis meie same tullewal kerwadel nähä, et so pu jälle wõttab lehte wälja ajada, dirteda ja siis wilja kanda. Nüüd on so pu sedda teinud, mis ta kōhhus olli, nüüd ta peab hingama. Agga wõtta se pu õppetusse mǎrgiks. Sa olled nüüd noor, nüüd on ta so ello kerwade. Mi kui so pu omma õiedega kerwadel sind rõmistas, nenda sanmōti rõmusta sinnaqi nüüd omma wannematte ja keige innimeste süddant felle kalli lotusfega, et sa moifilikkus, tagaks ja heaks innimesfeks wõttad sada. Sipi sepärrast ikke keigest wäest, panne meie õppetust ikke hästi tǎhhele ja küle ikke meie sanna. Kui sa surets kaswad ja mehheks saad, siis tulleb so ello sui ja süggise, ja siis on so head ja ausad wiisid, so moifilikkud ja jummalakartilikkud teud se willi, mis sa pead kandma. Tõssi kü, et so talwe, se on: so surm siis ta tulleb, et sinna siis ta hauas hingad; agga nenda kui sinna nüüd omma puud õnnistad, mis sul ni paljo auna on andnud, nenda õnnis-

tawad siis sind keik innimesesed so haua sees, kui ja muido allati keige kurja eest ennast olled hoidnud ja omma liggimesse kassuts ja ennese hinge õnneks paljo head olled teinud. Ning se armas Jummal, kes iike parrast talwe jälle kewwade lassib tulla, ärratab sindki surnuff jälle ülles ja õnistab sind siis iggawesse ello rõmoga iggaweste.

Rits hakkas ümber omma isä kaela ja totas wessitse silmaga heaks innimeseseks sada.

3. R o u g e d.

Ot olli kuulnud et ta moisas üks arst pididi ollema, kes lastele rouged panni, ja et ta jo ammogi teadis et need pantud rouged paljo parramad on kui need parris rouged: siis ta wõttis kätte, läks omma lastega moisa ja lastis neile rouged panna.

Kui ta jälle koddos läks, siis tuli Rits, ta pole ma mees, temma wasto.

Kui nemmad wiisi parrast teine teist olid terrerunud ja Ot olli ütelnud, et ta moisas olli kaimud, kus üks tofter ta lastele need rouged on pannud, siis ütles Rits:

Tõssi kü, armas naber! et sa iike üks tark ja moistlik mees olled, et sa paljo enam moistad kui monni mu tallo poeg; agga se ep olle ommeti mitte hea, et sa lastnud omma lastele rouged panna.

Ot küsis: mis parrast?

Et, wastas Rits, et ma sedda patuks arwan, kui innimenne isä ennast eht muid haigeks teeb.

Tõssi kü, ütles siis Ot, et se üks pat on, kui innimenne isä omma ihho terwist lijomisse, prassimisse ja monne mu kurja to laboi ärra rikkub ning omma ello päwad lühhendab ja sedda wiisi enne aega ärra sureb, eht omma liggimesest kurja pole jubhatab, mis labbi ta omma ihho terwist ärra rikkub:

agga kui ma lassen omma lastele rouged panna, siis ei ma te neid jo mitte haigeks, waid ma hojan neid sure haigusse, mitmesugguse kahjo ja enneaegse surma eest.

Agga, ütles siis jälle Riis, kui sa lasse omma lastele rouged panna, siis ei tulle nemmad jo mitte Jummalast. Sa küsivad Jummalat, sa olled liigjulge.

Ei olle, armas Riis! wastas siis Ot. Se suur Jummal andis meile meelt ja moistust, et meie sedda peame prukima, ja se innimenne on tõeste Jummalale mele pärrast, kes moistlikkul wiisil kahjo eest ennaast hojab. Jummal hoides selle eest, et so maia üskord ärra põlled; agga kui se kahjo tulleb, mis sa siis teed? eks sa mitte ei püa tuld ärra kustutada? ehk kui sedda ei sa, kas sa siis jättad keik tulle kätte? Tõeste, sa ei te sedda mitte, waid sa sadad ja kannad wälja, mis sa ial woid, ellajad, kirstud, rüüstad. Agga eks meie lapsed meie keigetallim warra ei olle? Meie peame neid keige kahjo eest hoidma, ja meie teme sedda, kui meie neile lasse-

me need pokkid panna, sest et need pärris rouged ikke wihhatsed on, ja pantud rougede läbbi meie hojame neid mitmesugguse kahjo ning enneaegse surma eest. Ma pallun sepärrast sind, minne ka moisa ja lasse omma lastele rouged panna.

Agga Riis jäi omma rummalusse siis ja es wõtta mitte sedda head nou wasto, mis se tark Ot temmale andis.

Otti lapsed ollid terwed ja jäid terweks et kü rouged ollid pantud. Wiendamal päwal ollid kae warre peäl 4, 5. rouged nähha (ni paljo ollid pantud) mis ikke suremaks kaswastid ja kae wars löi kuedamast päwast sadik punnaseks; agga lapsed es jä ommeti mitte sureste haigeks, nemmad söid ja joid ja kargastid ümber nenda kui tallekesed, ning monne päwa pärrast said nemmad koggone terweks.

Pole aasta pärrast said Riis lapsed haigeks ja pärris rouged tullid peäle. Agga mis hirmus waene luggu olli siis nende lastega. Nemmad ollid paisesid täis weast jallast sadik, nemmad rökisid död ja

päwa ja wimati surrid kaks neist ärra, ja se kolmas, kes mahha jäi, üks kümme aastane poisikenne, jäi pimmedaks.

Nüüd tuli küll Ritso mele, mis Ot temmale olli ütelnud, agga nüüd ei saanud mitte enam abbi ja ta pididi omma ello otsani issiennese peäle kaebama, et ta ennese sü ja rummalusse läbbi kaks last ollid ärra surinud ja üks ommad silmad olli ärra kautanud.

4. D u n a - a e d.

Ueks jut Jürri ja Hanso wahhel.

Hans. Terre õhtust, armas Jürri!

Jürri. Terre, terre! olle terwe tulle-
mast! Kust sinna tuled weel
ni hilja, armas Hans?

Hans. Kirko-moisast.

Jürri. Kirko-moisast? Mis sinna seäl
olled teinud?

Hans. Ma käisin meie õppetaja jures.
Sa tead, et temma omma tän-

nawawase jutlusse sees ütles, et üks tark tallopoeg mitte üksipäinis omma põllo, waid ka omma aia eest hoelt kannab; ning et minna jo ammogi teadsin, et temma issi üks hea käärner on, siis minna tahtsin ükskord issi nähha, mis temma aia sees on.

Jürri. Woi siis? na, mis sinna seäl näggid?

Hans. Kes keik jured meles peab, mis ta ülleskaswatab. Ma pannin agga sedda teige ennamiste im-
meks, et temma sest ajast sa-
dik, kui temma meie õppetajaks sai, ni paljo ouna, kirsi ja plo-
mi puid on ülles kaswatanud.

Jürri. Ma ollen sedda ka kuulnud, et temma ikke peab aias seis-
ma. Kui ma muido tohiksin, siis minnagi tahtsin küll tem-
ma aeda ükskord nähha.

Hans. Misparaast sa mitte ei tohhi?
Meie õppetaja on jo sagedas-
te meile sedda ütelnud, et meie

wahhast peame tullema tedda watama. Kui ma tänna temma jure tullin, siis temma läks warsti minnoga aeda ja näitis minnule teit.

Jürri. Edest, tulles wal pühhardwal ma lähän ka temma jure temma aeda watama. Müüd saab kümme aastat, et ta meie oppetaja on. Kui ta tulli, siis es olle ennam kui kolm, nelli wana puud aias. Se wanna kirk-herra es tanna suaguke aia eest hoolt, ja sepärrast olli se aed aega möda diete hukka läinud.

Hans. Seeb se on, mis ma tänna immeks pannin. Selle ürrikesse aja sees on meie oppetaja paljo, paljo puud istutand.

Jürri. Agga kas temma puud jubba wilja kannawad?

Hans. Kuida siis? Se on diete üks rōdm need nored puud nähha, kuidas nemmad wilja täis on.

Jürri. Agga kuidas temma sedda tei-

nud, et ta puud ni laegfaste wilja kannawad?

Hans. Temma on sedda minnule ütelnud. Warsti essimessest sügigisest sadist, kui temma meie kirko peale sai, on temma ouna, plomi ja kirsi semet mahha teinud. Kewwadel on se seme ülestougnud ja need nored puud on prikseste kaswanud. Kahhe aasta pärrast on temma need maast wälja wōtnud ja pu-kolis-se pannud. Seal on nemmad üks aasta olnud, siis on ta neid potinud ehk jatkanud, ja jälle aasta pärrast maast ülles wōtnud ja aias senna paika istutand, kus nemmad niüd seisarwad ja wilja kannawad.

Jürri. Agga mispärrast kaswatab temma seemnest omniad puud? Eks olleks pärram, kui ta lassfeks nori mets-puid offida. Kui need sawad pokitud, siis kannawad nemmad ka maggusat wilja.

Hans. Sedda ma ütlesin kirk-herrate

ka; agga ta ütles, et need mets-
puud mitte ni sirgiks ei kas-
wa egga ni magguvat wilja ei
kanna kui need, mis seemnest
ülles kaswatakse.

Jürri. Se woiß küll tõssi olla. Agga
mispärrast temma ni paljo
puid ülles kaswatab? Kui tem-
male monni kumme tükk ollek-
sid, siis olleks temmale jo küll?

Hans. Ma küssisin sedda ka temma
käest. Se peäle wastas temma
minnule: Armas Hans! Min-
na ei olle üks rikkas inimene,
mul on hulk lapsi, nende
killeskaswatamine ma'sab pal-
jo rahha. Se aitab sepärrast
mind wägga, et ma iggal aast-
tal monne sadda tükk jatkatud
puid woin ärra müa. Monne
aasta pärrast, kui mo puud siin
aias rohke minne wilja kannawad,
woin minna ka monda wakka
ouna ärra müa ja mul jäwad
ikke weel ende tarwidusseks ja
lapse toidusseks.

Jürri. Wata, armas Hans! se on
terwe tõssi, ja minna ei tea
mitte, mispärrast meiegi mitte
ei hakka ouna- ja müid wilja
puid ülleskaswatama?

Hans. Kirkherra räkis sest ka. Ta üt-
les minnule, et Saksa-maal
igga tallopojale üks suur ouna-
aed on, mis neile magguvat
toito ja monda head Rublat
annab. Ning ka selle pärrast,
ütles temma, on se illus et ka
meie tallopojad ouna puid is-
tutawad, et meie lapsed ja las-
te lapsed meid mitte ärra ei un-
nusta, kui meie jo annogi
mullas olleme.

Jürri. Se on tõssi. Tona ma käisin
ükskord Otša-tallus, kus mo
näla mees perremees on. Seal
on üks suur ouna-pu aias, se
olli wilja täis ja mo ennese süd-
da sai rõõmsaks sedda laste
rõmo nähhes, kui ounad said
ärra noppitud. Koggematta
ma küssisin, kes teab, kes sed-

da wanna puud on istutanud, ja ühe suga ütlefid teit lapsed, meie wanna issa issa on tedda istutand just sel süggisel, kui ta naest wöttis.

Hans. Wata Jurri! sedda meie tahhame ka tehha. Ma tahhan meie armsa õppetaja käest küsüda, mil ajal se sünnib nori puid istutada, ja siis ma ostan neid ni paljo kui mul lapst on, ja annan igga lapsele üks pu, ja iggal süggisel, kui Jummal wõlido on õnnistand, ma tahhan paar puid osta. Ma woin kü wöel monda aastatellada ja nenda sedda rõmo nähha, et minno puud õitewad ja wilja kannawad; agga kui ma ka peaksin enne ärra surrema, siis on õmmetigi lastele üks mälletus.

Jurri. Ma Hans! sa saad nähha, et minnagi seddasamma wöttan tehha.

Hans. Jummal woiks meid aitada!
Se olli üks jut kahhe targa tallo-

pojade wahhel. Nemmad teggid sedda, mis meie neist olleme kuulnud, ja nüüd on iggaühhele üks hea, suur ouna-aed, mis neile sure rikkusse hallitas on.

5. A r m o t o M a r k u s .

Markus olli norest sadik ikke wägga armoto keige ellajatte wasto. Ollefid temma wannemad ellusse jainud, kü nemmad ollefid püüdnuud temma kowwa süddant perrandada ja tedda õpetanud ja maenitsenuud et ta pididi armolinne ollema keige wasto, mis se suur Jummal on lonud: agga nemmad surrid temma sureks õnnetusseks mollemad aegfaste ärra ja Markus jäi waeseks lapseks mahha, nenda et temma wahhel selle, wahhel teise perremehhe jures karjapoiseks olli. Agga seeb se olli et teddagi mitte sureste hoolt temma eest ei kandnud. Kü ta sai wahhest ka birmo omma wallatusse pärrast, agga kü se mitte es aita ja temma ikke fanna-

kuulmatta olli ja wallatunnaks jäi: siis ajas se perremees, kelle jures ta tenis, tedda ärra, ja ta hulkus siis ümber senikui üks teine perremees jälle temma peäle hallastas ja tükkiks ajaks tedda ennese jure wöttis.

Temma südda olli, nenda kui ma ütlesin, noressi sadik wägga kowwa ja ta olli ikke wallato ning armoto keige ellajatte wasto.

Kui muud karjatsed illufaste karja järrele watasid ehk wahhest keigesugused head rohhud ottsid, mis nemmad koddoo rohhuks kuuwatasid, ehk sukka kuddufid, ehk luad ja mitmesugused karbid ja nouud teggid: siis olli Markus laisk, ta es holi middagi ommast karjast, maggas, ehk jooksis ümber ja ottsid linde pesjad ülles. Leidis temma ühhe pesja, siis olli temma wägga rdumus, ta teggi need munnad katti, ehk, kui jubba nored linnokesjed pesja sees ollid, siis wöttis temma need wälja, kiskis nende sulled wälja ja tappis need ilma armoto ärra. Wanna emma lendis siis

kül wägga kurwaste temma ümber, ja kui temma olleks woinud räkida, siis olleks temma wiist ütelnud: Oh sa kurri poisikenne! mis minna ollen sinnule teinud, et sinna sedda kurja minnule teed? Sinno emma olleks tõest halledas. te nutnud ja olleks omma ello esfani kurwaks jainud omma süddame sees, kui üks kurri innimenne sind temma rindes olleks ärra tapnud. Oh hallasta minno waese ja minno waese laste peäle ka, ärra te neile ühtegi kurja, jätta need ellusse; agga Markus es hallasta omma kowwa süddame sees selle waese linnokesse peäle ja teggi ommetigi armotumal wiisil need munnad katti ehk tappis need nored ärra.

Kui muud lapsed sedda näggid, siis pallusid nemmad tedda kül saggadaste, et ta sedda kurja wiisi pididi mahha jätma, agga ta es holi neist suguke ja naeris nende hallastusse pärrast.

Uleksford lastis kirkõppetaja tedda ennese jure kutsuda ja maenitfes tedda ka. Oppetaja ütles temmale, et se armas Jum-

mal keige eest hooit kannab, mis ta on lonud, et temma need tillokesfed ellajad, nenda kui linnud, nendasammoti armastab kui ta need innimesfed armastab. Eest, ütles temma, sedda meie näme jo fest, et ta neid on lonud ja neile ikke ka sedda annab, mis neile tarwis on; ja meie kallis lunnastaja ütles, et ka üks warblane mitte ilma Jummalala teadmatta ja tahtmatta mahha ei lange. Weel ütles temma: Meie tohhime kül need ellajad ennesto toidusfeks ja tenistusfeks prufida, agga meie ei tohhi neid mitte ilma asjata waewata. Ellajattel on ka üks hing, nemmad tunnawad ka wallo, kui neile liga tehakse. Berfa sinna neid, nemmad tunnawad sedda ka, et kül nemmad ei woi nutta nenda kui innimesfed; panne liga tööd nende weäle, nemmad õhtawad ka; wõtta nende nored nende käest ärra, oh sa teed siis neile ka haiget, fest nemmad armastawad ommad nored ka nenda kui innimesfed ommad lapsed armastawad. Ma kulen, Markus! et sul se pahha wiis on keik pesfad ärra rikkuda, keik munnad kattel teha ja nored linnud ärra tappa. Mis pärrast sinna sedda teed? mis kasso sul

fest on? ehk mis rõõm woib sul fest olla? Jätta se wiis! lasse linnokesfed ikke aududa! kui nored sureks kasmawad, siis nemmad meid rõnnustawad ka omma lauloga, ehk nemmad on meile sureks kassuks ja sowad paljo ussi ärra, mis aias ja põllo peäl suurt kahjo woivad tehha, ehk nemmad lähhawad siis ka meie toidusfeks. Ärra rikku sepärast pesse mitte ennam, waid hallasia linde peäle! karda Jummalat, kes nende waewa ja hädda ka teab ja näab, ning panne ikke tähhele, mis pühha kirri ütles: Ueks õige teab omma lojukse hinge waewa, ja: on sul weiksed, siis hoja need.

Agga keik, mis õppetaja ütles, olli nago tule kätte õõltud. Markus totas kül parrandamist, agga ta jäi ommeti nenda kui ta olli, ja temma kowwa südda sai päwast päwani kowwemaks. Kui temmale mitte lingo es olle, mis ta woinud pinada, siis kiskis, rapputas, waewatas temma koerad, kassid ja muud nisuggused ellajad, misga ta toime sai,

nenda et nemmad saggadaste halledast te wingusid. Agga selle kurja wiisi pärrast ning pälegi selle pärrast et temma ka hakkas tillotesse lastele kahjo teggema, ei tahtnud keddagi tedda mitte kaua aega ommas maias piddada.

Ta sai suremaks ja omma ihhoga olli ka ta kowwa südda kaswanud. Üks tallo poeg wöttis tedda sullaseks ennese jure. Markusse kässt käis nüüd kül hästi, temmale olli süa ning jua, riided ja keik, mis temmale tarwis olli; agga temma ei jäänud jälle mitte selle perremehhe jure, kes üks hea ja waggaga innimenne olli, sest ürrikesse aja pärrast hakkas temma jälle omma waima wiisi järrele keik ellajad ilma asiata pinama ja neile kurja teggema. Käts temma tole ehk olli temma tee peäl, siis ta teggi hobhostele hirmsaste liga, ta peksis need nenda, et nemmad ikke paistetud ollid, temma ei andnud neile digal ajal süa ja jowa; ja kui ta koddo olli, siis teggi temma ka ikke perremehhe lastele kurja ja kahjo ja sepärrast sai temma jälle sest maiast ärra ajatud.

Nüüd on Markus mehheks sanud, agga nüüdki ei olle temma omma wiisi mitte mahha jätnud. Temmal olli üks waggaga naene, temmal ollid ka, ja on weel lapsed. Agga kellelgi ei olle temma maias rahho. Ta peksis omma naest armotumal wiisi liggi iggapäärw. Saggadaste on se waente naene wessise silmadega tedda pallunud et ta piddi heldemaks jama; agga se es aita middagi. Ommas lapses põlwes rõmustas ta ennast lüüda pinada, mehhe põlwes wawat ta omma naest.

Ükskord jäi se waene naene haigeks ja olli maas. Markus tuli ühhel õhtul põllo peält koddo ja näggi et roog weel mitte walmis es olle. Mis ta teggi siis omma wiisiga sees? Temmal es olle halle ommast haigest naest, waid ta lüü tedda nenda et ta weel raskemaks jäi ja kolme päwa pärrast ärra surri ning sedda wiisi haua sees sedda rahho kätte sai, mis ta siin ilmas mitte ei woinud kätte sada. Selsammal wiisi peksis Markus ka ikke ommad lapsed igga tühja asja pärrast. Käts neist on temmast ärra

jooksnud ja ei olle mitte kuulda, kus
 nemmad on jäänud, ja se kolmas on om-
 ma isä sure wihha, kange süddame ja
 peksmisse läbbi ni waefets jäänud, et ta
 ilmas mitte ennam terwet ei woi sa-
 da.

Sppige lapsed! se wiis, mis no-
 relt õppib, se wannalt jääb. Se
 armoto Markus, kes ommal noyel eal
 linde ja mu ellajatte peäle ei hallasta-
 nud, ei hallasta ommal wannal eal ka
 omma naese, laste ja liggimesse peäle;
 mitte üks waene ei sa temma käest pal-
 lokest leiba; ta on ikke kurri, ikka kow-
 wa. Ei ükski ei olle temma sõbber; kes
 tedda tunneb, se kardab tedda; temma
 ei woi mitte rahholikko ja rõõmsa süd-
 damega Jummal peäle mõttelda, ja
 mis palga peäle woib ta lota, kui tem-
 ma üksford ärra sureb? Pähha kirri
 ütleb: Olge armolissed nenda kui
 teie isä taewas armolinne on.

II. Monnest ellajast.

I. Põdder.

Se ellajas, kes pea nenda suur, kui
 üks hobbone on, ellab külma made sees,
 nenda kui siin meie maal; agga om-
 metigi ei pea külmi mitte nenda liig ol-
 lema kui ta Lappi-maal on.

Temma on tuhha karwane, monni-
 ford ka mustjas. Temma ninna sõör-
 med on nenda laiad, et inimessesse käs-
 sisse mahhub, ja sepärrast woib temma
 ka wägga ruttuste jooksta, ja temmast
 võldakse, et temma ühhel päwal nelli
 ehk wiiskümmend pennikoormat jookseb.

Põdder ellab heal meel metsas ja
 ta sõbb rohto, wilja, pu-lehte, nori wõsso
 ja pu-koort. Kus metsa külwatakse ja
 kaswatakse, seal terwad nemmad nenda
 kui kitsid paljo kahjo. Ka wiljale põllo
 peäl terwad nemmad paljo kurja, sest et
 nemmad ikke hulgani ümber jookswad
 ja sedda wilja, mis nemmad mitte ei

sõ, peälegi ärra sõtkuvad. Joule-ja Reärikuul heitwad need isatsed ommad sarwed ärra, mis kuus ehk seitse küm- mend nagla rasked on. Emmastele ei olle sarwi.

Leikusse kuul on nende kihho-aeg ja siis on nemmad wihhatsed. Emmane on ühheksa kuud raske ja toob ühhe, monnikord ka kaks poege ilmale. Ta ellab kolm ehk nelli kümmed aastat.

Et Pödder kül suur ja kange on, siis on ta kartlik ja ta lähhab wars- ti pakko, kui temma ellajaid näab, kes temmale tahhawad kahjo tehha. Agga kui ta ärra wässib ja mitte ennam ei woi jooksta, siis panned temma wasto omma sörradega, misga temma ühhe ainsa hobiga ühhe hunti jouab mahha lüa. Kui üks emmane saab püssiga mahha lastud, siis jäwad temma nored, kes ikke weel temma pole hoidwad, seis- ma ja nemnad sawad siis ilma sure waewata finni woetud.

Pödra lihha süakse ja on maggus.

Treier ostab ta luud ja sarwed ja teeb neist paljo illusid asjo. Saddulsey pru- kib temma karwad, misga ta sadduli ja padje toppib. Wägga kallis on ka temma nahk, mis ni pars on et mitte üks püssi-loot sisse ei lähhä.

2. H u n t.

Hunt on surem kui koer. Ta on tiige ja ta kannab omma sabba, mis wägga karwane, ikke maddalaste. Ta saab wiisteistkümmed ehk kakskümmed aastat wannaks. Emmane ei olle mit- te kolm kuud täis raske, teeb omma pes- sa metsa sisse ja toob kuus ehk ühheksa poege ilmale, kes ühheksa päwad pim- medad on. Kui nemmad pariks näd- daliks wannad on, siis toob wanna em- mane neile jännessi, nurm-kanno ja muid nisuggusi ellajaid et nemmad harrivad lihha süa. Kui nored siis kaks ehk kolm kuud wannaks jäwad, siis lähhawad nem- mad emnaga wälja teito otsüna.

Hundile on ikke suur nälg. Kaks lammast on tarwis, kui ta köht peab täis sama ja need sööb ta ärra ilma sure waewata, kui temmal muido aega on. Agga siis ta woib ka nelli ehk wiis päwa jälle ilma olla. Agga wet jua on temmal ikke tarwis, sest ta peab nendasammoti kui koer sagedaste joma.

Sui ajal ossib temma üksine omma toito, agga süggisel ja talwel lähhawad huntid hulgan ja nemmad käiwad siis ikke teine teise jälgede sees, nenda et nähakse et agga üks ainus olleks käinud.

Huntid tewad siin meie maal, kus neid ni paljo alles on, paljo kahjo. Kes woib ja tahhab kokko arwata kui paljo warso ja lambid iggal aastal neist ärra süakse. Agga se teigepahham assti on ikke se, et Hunt sagedaste paljo ennam ärra murrab, kui ta sööb. Saab ta lammaste lauta, siis ta murrab enne keik lambad ärra ja siis ta wallitseb sedda walja, mis temma arwab ennese moka pärrast ollewad. Kui ta ellajid ei sa, siis ta sööb ka raipid ehk ta kistsub

surnud hauast ehk ta nouab ka omma ennese süggu takka. Hädda pärrast on temma ka samla ning urbadega rahbul.

Ta on kange ja tuggew. Nenda kui kas hiri ärra kannab, nendasammoti woib ta omma su sees ühhe lamma ärra kanda, mis alles ellus on, ja ta jookseb sellega nenda ruttuste et ükski innimenne tedda mitte kätte ei sa. Agga õnne pärrast on ta wagga kartlik ja ta lähhab warsti pakko. Kui tedda finni woetakse, siis ta kardab nenda, et ta ni wagga on kui üks lammast. Se on jubba monnikord juhtund, et üks innimenne auko saddunud, kus jubba üks hunt on sees olnud ja se es te siis innimesele mingisuggust kurja. Agga julged on nemmad, kui neid paljo kous on, ja siis tewad nemmad paljo kahjo, sest nemmad kippuwad siis karrude, hoboste ja mu sure ellajatte ning ka inimeste peäle.

Nawad nemmad tuld, siis jookswad nemmad warsti ärra. Abhelatte kellisemist ei salli nemmad ka mitte, ja kui

nemmad kuulwad, et mängitakse, siis jookswad nemmad ka metsa. Sellepärast on Sakfadelle siin meie maal se wiis, et nemmad lofade peäle tellad pannewad, et huntid ei pea tulleina.

Uleškord olli üks mängi mees tee peäl. Uihhe origa tulli hulg hunte temma peäle. Mees olli sure hirno, kartusse ja hädda sees; agga õnneks tulli ta mele et huntid mängimist ei tanna ta ja ta hattas omma wioli peäl mängima. Kui huntid sedda kuulsid, siis ehmatasid nemmad ärra, järsid tedda mahha ja läksid metsa.

Huntist ei sa muud middagi pruksid kui ta nahk. Ei ellajad egga innimesesed ei sõ temma lihha.

3. M e s s i l a s e d.

Kui prikseste need linnokessed tööd tewad ja mis kallis asji nende messid on, sedda teab küll iggaüks. Agga ehk

on se monnele tarwis teada, mis meie siin neist tahhame ütelda ning õppetada.

Igga linnu-pu sees on kolmesugused linnud:

1. Messilaste - emma. Se warab perret ülles, sest kui ta ärra lähhab ehk ärra koleb ja perre mitte warsti teist emma ei sa: siis ei te linnud mitte ennam tööd ja pu on otsas. Sel emmal on muist koldsed (need on perse ümber) muist jälle musta-hallid joned, üks pitken ja terrawam perse ja lühhemad tiwad kui muil messilastel, misga waevalt temma takka-ihho kattetakse; ta jallad on pikad ja prunid ja ta nõgget on pikk. Sellega ta nõlub agga sure hädda pärrast, kui tedda wautakse ehk kui ta haiget saab. Muido woib tedda küll kätte wõtta ja ta ei nõlu. Agga se on targaste Jummalast seätud et ta mitte igga tühja asja pärrast ei nõlu; sest kui temma üksainus ford pistab, siis lähhab ta nõgget hukka ja ta sureb ärra ning perre lähhab siis ka hukka.

Kui ühhe pu sees ennam kui üks emma on, siis touseb suur mässamine. Linnud murdwad siis teist ärra eht perre heidab kabhets jauts ja wannast labtub nore emmaga üks uus perre.

Se on wägga immelik, mil wisil linnud omma emma auustawad. Kus ta pu sees lähhäb, seäl on ka monned linnud temma seltsis ja näikse et need muud middagi ei te kui sedda, et nemmad tedda üllespassiwad ja teniwad. Nemmad annawad temmale met süa ning ehhitawad ja sillitawad tedda omma nõgglaga. Kus ta ial on, seäl on keik rõmotsäis ja linnud tewad priskeminne ja surema lustiga tööd. Et keik linnud emmale ni paljo au andwad, sepärrast nimmetakse tedda ka Kunningaks.

2. Lessed. Need on jämmedamad kui keik muud linnud. Nende silmad on wägga süred ja tiwad lühikesed. Döla ep olle neile mitte. Nemmad on laisad, sest nemmad ei te mingisuggust tööd ja lennawad agga siis ürrikeseks ajaks puust wälja, kui ilm kesi päwa ajal see

on. Nende seäduš on, et nemmad emmaga suggu tewad ja tedda siggitawad.

3. Need õiged linnukesed, kes üksipäinis tööd tewad, on tillemad kui lessed, agga nende tiwad on pikkemad ja neil on üks nõggel. Need tewad wahha kärjed, wahha ja met; nemmad tewad ka omma pu puhtats ja saatwad keik porri, furnud linnud, ussid ja muud santid asjad wälja. Kui middagi pu sees on, mis wägga raske ja mis nemmad mitte ei joua wälja ajada: siis tewad nemmad wahha selle asja ümber, et se asj ärra mädanedes santi haifo ei woi tehha. Nemmad isši ei sittu pu sisse, waid nemmad lähhawad ikke wälja. Muist neist wahtwad pu-su peäl, et wödrad linnud ei tulle, muist sootwad jälle nored, muist tewad muud tööd.

Ühhe hea pu sees on liggi kaksüm-mend tuhhat töteggiaid, pool teist tuhhat lessed ja üks emma.

Se essimenne asj, mis noor pu teeb, on se, et linnud waiko fogguwad, mis

nemmad mitmesugguste pude urbadest omma hambadega ärra wotwad ja siis omma jallade külge pannerwad. Sellega koormatud lahharwad nemmad pu siise. Muud linnud wotwad sedda waiko nende käest wasto ja need woidwad sellega teik pu pillud kinni.

Need kerjed sawad sellepärast tektud, et nende sees muist wahha, muist noort suggu hoitakse.

Met tehakse sest maggusast, mis disede sees ja sest maggusast marjast, mis mitmesugguste pude lehhede peäl, ja nende tillokeste lomokeste sirtast, mis lehhede peäl lommerdawad.

Saab ühhe pu sees linde arro nenda sureks, et neile mitte ennam rumi ei ole, siis heitwad linnud kahhaks jauks, ja et siis wiisi pärrast ikke mitmed emmad pu sees on: siis wallitseb uus perre endile ühhe emma wälja ja lahhub wannast. Hea pu heidab aegsaste, agga sant pu hilja perret.

Suggise pole hukkawad need tõtegiad linnud sure wihhaga teik lessed ärra ja saatwad need ommaist puust wälja. Et lessed agga emma siggitamad, ehe, mis ka woib olla, nored linnud wälja anduwad, agga mitte wiija ei kanna: siis ei woiks se messi, mis ühhe pu sees on, ette lüa, kui talwel need lessed ellusse jääksid. Talwel on linnud nenda kui pool surnud ja nemmad ei sö siis mitte paljo.

Hired, konnad, mitmesuggused linnud nenda kui raasrad, päsokesed ja muud, õmblikud, mitmesuggused lomokesed, woorad messilassed tewad meie lindele paljo kahjo.

Suggisel saab linde käest messi ja wahha ärra woetud ja neile jääb sest agga ni paljo ülle, kui talwel toidusseks neile tarwis on. Agga neid on ka, kes mitte saggisel waid kerwadel met ja wahha neist ärra wotwad. Ning se on weel pärram, sest nenda ei woi lindele pudust tulla, ja meil ep olle sest ka mitte kahjo, sest linnud ei sö talwel muidoge mitte ennam kui hädda pärrast neile tarwis on.

Agga se on üks wägga rummal ja kurei wiis, et paljo neid, kes siin meie maal linno-puid piddawad, süggisel suitsoga linnud ärra tapwad. Kes sedda mitte ennam ei tahha tehha, kes sowib et ta püde arro ikke suremaks saab ja et ta linnud ikke ennam sigginewad, se pango üksford tähhele, mil wiisil need Sakste linno puid tehakse. Nisuggused kastid woib igga tallo-pöeg issi tehha ilma sure waewata. Kui lindusid nisugguste kastide sees petakse, siis woib met ja wahha neist ärra wõtta illusal wiisil nenda et mitte tarwis ei ole lingo ärra tappa.

III.

Kartohwlide st.

Keik willi, mis nüüd siin meie maal kaswab, nenda kui rükkid, nisso, odrad, kaerad, linnad, kannepid, tatrada, on keik woõra made seest todud ja nenda on ka Kartohwid üks woõras willi. Nüüd saab pea kolm sadda aastat et neid Amerika

maalt Euroopa-male todi, agga se ep olle weel kaua, et se kallis willi ka siin meie Liivlandi-ma sees saab mahha tehtud.

Kui meie tähhele panneme, et Kartohwlide mahha teggemisse jures mitte suurt waewa tarwis ei olle, et neist jalle ikke paljo wilja saab, et nemmad wägga arwaste hukka lähhawad, et mitte rahhe egga maokessed neile sedda suurt kahjo ei woi tehha, mis nemmad saggedaste mu wiljale tewad, ning et meie neid mitmesuggusel wiisil maggusfars ja heats roats woime tehha: siis peame meie Jummalat wägga tänama et ta neid on lonud; ja meie tänano peab se ollema, et meie neid ka mahha teme ja ommaks toidusfets pruukime.

Agga et se hea ja maggus willi siin meie maal ikke weel mitte nenda kui kul tarwis olleks, kaswatakse, et neid ikke weel paljo on, kes neist foggone ühtegi ei holi: siis ma tahhan siin

nende polest monda head õppetust anda ja ütelda, mis meie peame tegema, et nemmad ikke sigrivad.

Kartohvliid tahhavad liwaga seggatud maad, mis kerge ja kuitu on, nemmad tahhavad ka pawa paiste ja ei siigi mitte warjul. Kui ma hästi süggawaste saab kütud, siis kaswawad nemmad ka priskeste. Seemnets wotakse ketsmissi Kartohvliid, mis ei olle wägga sured egga wäga tillokessed. Se keige parrem aeg neid mahha tehha, on need essimesed lehhe-ku päwad ehk naddalad.

Kes neid wägga tihtelt mahha teeb, se ei woi paljo neist sada. Se keigeparram wiis on se, et neid risti mahha pantakse, nenda et üks pool ehk kolm werend künart maad igga Kartohwli wahhel tühjaks jääb. Kui nemmad on ülles tulnud ning pool jalga kõrget kaswanud: siis on waia mulda ümber panna. Sedda wiisi ei woi umbrohhi

woinust wõtta ja Kartohwliid woiwad parreminne kaswada.

Mihkli ajal sawad nemmad walmis ja siis on tarwis neid ülleswõtta enne kui külm tulleb.

Nenda kui meie ütlesime, Kartohwliid annawad inimestele head ja magusat toidust. Kel ennam on kui temmal peaks tarwis ollema ning kes neid mitte ei tahha ärra müa, se woiwad ommad weiksid neudega sõta ning toita. Pehmad annawad roheminne piina, kui nemmad Kartohwliid süa sawad, mis pehmeks on koterud ja kui wahhest ka sola jure pantakse.

Tark tallo poeg ei arwa sepärrast sedda mitte ennese kahjo ollewad, kui temma üks ehk kaks wakka tougwilja wähheminne ja selle asemel jälle roheminne Kartohwliid mahha teeb. Kasso on neist ikke surem.

Kolmas Jago.

I.

Reist lodud asjust.

Reist lodud asjad, mis meie siin ma peal näeme, saavad kolme jao sisse jaetud; need on

1. Ellajad. 2. Kasjud. 3. Riivid.

I.

Reist Ellajist.

Ellajad on jälle kuesuggused:

1. Immetajad, 2. Linnud, 3. Amwibid, 4. Kallad, 5. Insektid ning 6. Maokesed.

1. Immetajad ellajad.

Nende werri on soe ja punnane ja nemmad towad ommad pojad ellawalt ilmale, kedda nemmad tükki aega immetawad.

Nende surem hulk on karwadega kaetud, agga need karwad on mitmesuggused. Lambal on wil, seal har-

jased, silul jälle musuggused harjased, monnel woora - ma ellajal on kilpid. Uksipäinis inimenne, kes omma ihho polest ka üks immetaja ellajas on (Hinge polest on temma paljo kallim kui keik muud ellajad siin ma peal) ja wallaskalla, kes ka üks immetaja ellajas on, et ta kül nago üks kalla wee sees ellab, on paljas.

Immetaja ellajatte surus on mitmesuggune. Kui suur on Elewant! ja kui tilloke on Hiir! Siberia-maal on üks hiir, kes mitte surem ei olle kui poua sittiik.

Peält nähha on Pertikkul eumam kui muil ellajal innimesse näggo. Nenda on se pertik, kelle nimmi Drangu-tang on, liggi nelli jalga pikk, ta kõnrib püsti ja ta kaitseb kül targaste kiw-widega woi keppiga, mis ta kätte wõttab, omma waenlasti ennesest ärra ehk tulleb sellega ka mu ellajatte peäle. Ta ihho on karwane, agga palle on paljas. Selle polest on vertikkul kül innimesse

näggo, agga fests tunnukse ärra, et ta pertikko seltsist, et temmal mitte kats jalga ja kats kat nenda kui innimestel ehk nelli jalga kui muil immetaja ellajattel ep olle, waid pertikkul on neki kat, ja temma prutib ommad taggumissed käd nendasammoti kui innimenne ommad käd, ta tõstab nendega maast, mis ta tahhab, ja wõttab ja hojab keit asjad nendega kinni.

Pertikkud tewad ka paljo muud asjo innimeste wiisil. Nenda wõtwad nemmad kääga wet ja jowad kää seest, nemmad otswad teine teise pead, nemmad õhrawad ehk nutwad, kui nemmad hädada sees on ja naerawad, kui nemmad rõõmsad on. Sawad nemmad kinni woetud ja ellawad nemmad siis innimeste seltsis, siis õppiwad nemmad paljo asjo ja katsuwad sedda ka tehha, mis nemmad näwad innimesti teggewad.

Agga paljo targem on

Elewant. Se on se keigesureim immetaja ellajas. Ta ellab Awrrika ning

Uksia maal ja ta kõrgus on seitse ehk kahheksa künart, nenda et ta weel üks kord kõrgem on kui üks suur hobbone, ja temma pikkus on ühheksa ehk kümme künart. Temma silmad on wägga tilloksed, agga temma ninna on seitse ehk kahheksa jalga pikk. Selle ninnaga ta hingab, haistab, nelab wet, wirtsub sedda jälle wälja, ta ammut sellega, ta wõttab sellega omma roga ülles ja pistab sedda su sisse, ta kaitseb sellega waenlast ärra ja prutib sedda nenda kui innimenne ommad käd, sest ta kirtsu sellega suri puid maast wälja, ta woib sellega ühhe sure mehhe ülestõsta ja tedda kaugele ärra wiskada; agga temma noppib omma ninna ottsaa ka lillid ärra, teeb sõlmed lahti, wõttab ühhe rahha tükki maast ülles, kånab wõtme ümber, teeb ukse lahti ja wõttab puddelli peält forgi wälja.

Isfasel on pälse loua lu sees kats hammas, mis kümme jalga pikkad ja seitse ehk pool kahheksa leniko rasied on.

Need hambad kutsutakse walge-luiks ja
sest tehakse palju kalli ja illusid asjo.

Elewantid ellewad hulgakessi sure
metsade sees, nenda et neid monni sad-
da tükki wabhest näitse. Nemmad sö-
wad keikfuggust rohto ja pu wija. Kui
nemmad jowad, siis tewad nemmad en-
ne wet omma jalladega seggaseks. Nem-
mad jowad ka jodawa wina ja wina.

Emmane on kaks aastat raske ja
toob ühe aino poja ilmale; se kaswab
kolmanda kümne aasta. Ehk ta
saab wannemaks kui kaks sadda aastat.

Se tark ellajas õppib palju asjo ja
aitab innimest ka tööd teha, kui ta saab
tallitud.

Wallaskalla on ka üks immeta-
ja ellajas, ehk temmal küll kalla näg-
go on ning ehk temma küll ikke wee sees
ellab. Agga seest on ta nenda kui keik
muud immetajad ellajad ja emmasel on
nisjad, misga ta ommad pojad, kes

ellawalt ilmale tulles, immetab. En-
nemiste said need wallaskallad ennam
kui wiiskümne künni pittaks, agga
nüüd ei sa mitte ennam sest surusest
leitud. Nende su on ni lai et üks loot-
sik siise lähhab, agga kure on ommeti
ni kitsas et agga waewalt üks kassi sis-
se mahhub. Nemmad söwad tillokes-
sed kallad ja maokesed.

Need immetajad ellajad on mei-
le sureks kasuks. Muist annawad nem-
mad meile toito, nenda kui weiksed,
lambad, kitsid, sead, sikkud, põdrad, jän-
nesed, ülged, mets-kitsid; muist anna-
wad nemmad jälle rided ja muud as-
jad, mis ello üllespidamiseks meile
tarwis lähhawad, nenda kui monni ella-
jas, kes meile ka toito annab ning ka ma-
jajad, saarmad, huntid, ilwesed, rebba-
sed, mārād, nuggised, orrawad, lou-ko-
rad, karrud ja wallas kallad. Paljo im-
metaja ellajaid tewad meile ka tööd,
nenda kui hobbofed, eselid, koerad, ka-
melid, elewantid; palju neid keelwad
ka, et nisfuggusi ellajaid, kes mei-

se kahjo tewad, wägga paljuks ei sa, nenda kui narritsed, kassid, müttad.

2. L i n n u d.

Lindel on ka soe ja punnane werri nenda kui immetaja ellajattel, agga nende pojad ei tulle ellawalt ilmale, waid wannad munnewad ja haudwad omma poege. Keige lindel on sülled.

Nemmad on meil sureks kassuks. Mitmest neist söme meie nende lihha ehk munne ehk nende raswa, ni kui hanne raswa, mis meie ka rohhuks woime prukida, kui innimesfel üks like on ärra külmanud. Nende sülledest meie teme padjo ehk meie kirjotame nendega. Linnud söwad ka paljo ussifid ärra.

Se feigesurem lind on se Traus. Ta ellab Awrika-maal ja on kahhetfa jalga pitt, kuus ehk kahhetfa jalga kõrge ja nelli leifiko raske. Ta ei woi mitte lenda ja ta tillokesfed tiwad aitwad ted.

da muudo, kui ta jookseb; agga ta woiß nenda rutto jooksta et se feigeparran hobbone agga waewalt järgi saab. Ommad kuusteistkümmend ehk kakskümmend munnad murneb se Traus liwa sisse. Ta audub muudo õ ajal, agga päwa ajal jättab temma ommad munnad päwa kätte, mis seal Awrika maal wägga pallawaste paistab. Need munnad on liigi nenda sured kui tillokesse lapse pea ja üks nisuggune munna on kolm ehk nelli nakla raske. Temma lihha on kowwa ja sedda ei woi süa, agga munnad on magusad ja nende korrest, mis kowwa on, sawad mitmesugused asjad tehtud. Ta nahka prukitakse ka ja on ni paks kui sikka nahk. Sülge prukitakse ehteks ja nendega on seal Awrika-maal suur kauplemine.

Need feigewähhemad linnud on need Kolibrid Amerika-maal, sest nemmad ei olle suremad kui mets-messilased ehk kimmalased. Need illusad tillokesfed linnokesfed tewad ommad pesfad willast. Nende munnad on nenda

kui herved ja nende nored kui kårbsed. Need linnokessed sawad kuiwatud ja naeste rahwas kannawad neid kõrwa rångaks. Nende illusad sullad sawad ka mitmeks ehteks prukitud.

3. A m w i b i d.

Nende werri ei olle soe nenda kui immetaja ellajatte ja linde werri, waid külma ja punnane, ja sepårrast on need Amwibid issi ka ikke külmad. Nemmad hingawad nenda kui need immetajad ellajad ja linnud kopsaga. Muist on neile nelli jalga nenda kui konnal, sissalikkul, muist on nemmad koggone ilma jallata nenda kui maud. Muist ellawad nemmad ma peäl, muist wee sees.

Wäärst et tåhhele pannakse on se, et need Amwibid, kui nemmad on munnenud, audumisse eest ühtegi hoelt ei kanna. Nored tullewad issi ommal ajal munnadest wålja.

Üks teine assi, mis Amwibidest on meles piddada, on se, et neil üks wåg-

ga kange ello on. Kui nored konnad ja kårnased konnad seggase wega innimesse ihho sisse tullewad, siis jawad nemmad kõhho ja solikade sees ellusse; nemmad jawad ka ja wabhele ja ellawad ommeti jälle, kui ja sullab. Ni koggone leiti saggedeste kårnassi konnaid kesk kiwwide ja pude sees, ja et nemmad kül ennam kui wiiskümmend aastad seäl sees on osnud: siis ei olle nemmad ommetigi mitte ärra surnud.

4. K a l l a d.

Nende werri on ka külma ja punnane ja nemmad ellawad wee sees; agga nemmad ei hinga kui muud ellajad kopsaga, waid selle asfemel on neil kiddud. Dimadega ojawad nemmad.

5. I n s e k t i d.

Neil ep olle werd, waid selle asfemel üks walge ja külma limmo. Neil keikil on ennam kui nelli jalga ja neid on paljo, kessel ennam kui sadda jalga on. Muist

on neil tiwad, nenda kui sittiwiile, säse-
dele, kårbsedele; muist on jälle ilma tiwa-
ta nenda kui wåhhed.

Wågga immelik on se, et paljo In-
sektid omma ello ajal kolm korda mute-
takse enne kui nemmad tåiets Insektiks
sawad, nenda kui liblikud.

Mesilased, wåhhed, sidi-ussid ja
muud Insektid on meil sureks kasuks;
agaa paljo neid tewad meile ka paljo
kahjo nenda kui tåied, kirbud, luttikad
ja muud.

6. M a o t e s s e d.

Werre assemel on neile ka walfias
kõlm limmo. Agaa nemmad ei sa mit-
te nenda kui need Insektid mutetud. Neil
ep olle liikmed.

Wågga paljo kahjo woiwad need us-
sid meile tehha, mis innimesse ihbus on,
nenda kui solikad ja muud. Kui laste-
le ikke himmo on süa ja kui nemmad

ikke paljo söwad, kui nemmad kaewarwad
et seest wallotab, kui südda ikke põritab,
kui nende ninna ikke kihheleb, siis tun-
nakse ärra et lastel ussid on ja siis on
tarwis et wannemad abbi otsiwad. Üks
suur us, kedda paela-ussiks kutsutakse,
sepårrast et ta nenda kui üks pael on, kas-
wab innimesse ihbus wiis ehk kuusküm-
mend künart pitkaks ja teeb innimessele
paljo wallo ja kahjo.

II.

R a s s u d.

Neil ep olle suud, misaa nemmad
toito wõtwad nenda kui ellajattel, waid
neil on jured ja lehhed.

Rassud on mitmesuggused, muist
puud, muist wõssad, muist lomad, muist
rohjud.

Mis tarwis puud meile on, sedda
teab iggüks. Nendega meie kuttame

ahjo ja kedame omma roga, meie teme neist ommad maiad ja keigesuggused riis-
tad, tuhka meie prukime sebits ja ple-
kimisselts, pu korest meie teme wiso ehk
meie wärwime sellega, ja pu-willi on
meile üks hea ja maggus toit.

Need wilja puud kannawad ounad,
pombre marjad ehk pirnid, plomid, käs-
peri marjad, pählad.

Se ollets üks hea ja wägga tulus
assi, kui ka siin meie Riiv'andi - maal
need tallopojad hakkasid wilja-puud ül-
lestaswatama. Nemmad woiksid mon-
da head Rublat omma ounade eest sa-
da ja neil ollets ja nende lastel ollets ka
üks maggus toit. Ounad, pirnid, plo-
mid on ka üks hea talwe toit, kui nem-
mad on kuiwatud. Neist tehakse ka
ättikas. Weega ketetud on nemmad
üks wägga hea jook haigedel.

Nendasammoti woiks igga tallopoeg
ilma sure waewata ommas aias istu-
tada ja kaswatada punnased ja mustad

sõstrad, tikked ehk karrutsed ja muud
nisuggused marjad.

Surem lomade hulk kaswawad üh-
hel aastal walmis, ja neid on piisut,
mis wannemaks sawad. Palsjo neid kas-
watame meie omma aiade sees üles,
nenda kui kapstad, kalid, nario, stini-
sed kapstad, petid, portanid, tarrohwid,
sibbulad, happo-obliid, oad, läitseid,
kõrwiisid, kõomlid ja muud lomad. Raia
piddamisse sees on weel tarwis: linna,
kannepid, tubbatas, hummalad.

Rohhuks on tarwis: põld-humma-
lad, kannapersed, warsa tabjad, ülle käära
rohho jured, raudrohhi, jännese obliid
ja päljo muid.

Agga monni rohhi teeb ka suurt
kahjo ja kutsutakse sepärrast surma-roh-
huks. Sepärrast peawad isstärranis lap-
sed ennast hoidma et nemmad mitte keik
rohho subho ei wõtta egga ei sö.

Öppige siin monda nisuggust rohsto
tundma, mis kahjo teeb.

Hullo koera rohhi ehk marro
hein. Se kaswab tede ja aiade äres
ja feigis mu kuiwa kohhas. Ta ditseb
heina-kuul. Selle rohho lehhed, lillid,
feme ja jured, keik woib kahjo tehha, kui
suhho woetakse ehk siakse. Monni el-
lajas sööb sedda ommeti ilma kahjota,
agga weiksed ei putu temmasse mitte.

Koera-foömnid. Need näitwad
pea nenda kui peterillid wälja, agga
kes need sööb, se woib ärra surra.

Nenda tewad ka nassinined, mets-
pipper, kuller-kuppo ja muud roh-
hud kahjo.

Rohhi, mis wiljaks kutsutakse, on:
nisso, rükkid, odrad, kaera, taträd.

III.

M i n e r a l i d.

Mineralid on 1. feigesuggune muld
ja kiwwid, 2. feigesuggune sool, 3. Mi-
neralid, mis põllewad, ja 4. Metallid.

1. Muld ja kiwwid.

Et muld mitmesuggune on, sedda
teab igga tark tallopoeg, sest ehk on tem-
ma põld liwane, ehk sawvine, ehk li-
jane. Ta ütleb sepärrast: ma on ras-
ke ehk ma on kerge.

Kui muld nenda kowaks jääb, et
ta mitte ennam ei sa tätte wahhel hõ-
ruda, siis ta on üks kiwwi, ja sepä-
rast on ni mitmesuggused kiwwid, kui
muld mitmesuggune on.

2. Sool.

Sool on ka mitmesuggune. Keik
tunnewad sedda soola, mis meie iggal
päwal omma sögi jures pruizime, ning

sefamna on jälle mitmesugane, sest te-
da tehakse muißt merre, järwe ja mon-
ne solatse hallika weest, muißt kaewa-
takse tedda monnes kohhas ka ma seest,
ja seeb se on, mis kutsutakse kiwvi-so-
laks.

3. Mineralid, mis põllewad.

Misugused Mineralid, mis põlle-
wad, on turbas, kiwvi-sõõd, merre-kiw-
wid, wewel ja muud.

4. Metallid.

Ruld, hõbbe, wass, raud, tinna, sea-
tinna, ellaw hõbbe ja muud.

II.

Ma - i l m a s t.

Ma-ilm on ümmargune pea nen-
da kui üks midi terra ehk kui üks loot
ja wiis tuhhat nelli sadda penni-
foor-
mat suur. Tedda jaetakse wie sure jao
sisse, mis ma-ilmaga ossaks kutsutakse.
Nende nimmed on: Europa, Asia,
Awrika, Amerika ja Lounamaad.

I. Europa-maast.

Europa, kus meiegi ellame, on kül-
se keigetillem ma-ilmaga jaggo, aga om-
meti ellawad temma sees sadda ja kuus-
kümmed must tuhhat inimest. Need
on need keigetargamad inimessed ma-
peil, kes omma moistustega keigesug-
gused head ammetid on ülles wõtnud,
kes omma laewadega keik merred läb-
wikäwad ja keigest ma-ilmaga paigast sed-

Da folkko towad, mit nemmad tabhawad ja mis neil tarwis on. Nemmad on ennemiste keik ristti-ussust. Werre polest on nemmad walged.

Need pea-rigid Europa-maal on need: 1. Wenne-ma, Liivlandi ning Kuramaga, mis ka Wenneerigi parralt on; 2. Preussi-ma; 3. Saksa-ma; 4. Sweitsi-ma; 5. Itali-ma; 6. Prantsfosi-ma; 7. Hispania-ma; 8. Portugalli-ma; 9. Ingrandi-ma; 10. Tani-ma; 11. Norwegi-ma; 12. Rootsi-ma; 13. Ungri-ma; 14. Turki-ma.

Europa-maal leitakse keik, mis meie peatoidusselts ja üllespidamissets tarwis lähhab.

1. Willi kaswab ennemiste Wenne-maal, Itali-maal, Saksa-maal, Ingrandi-maal, Tani-maal, Ungri-maal ja Preussi-maal.

2. Dunad, plomid, kirssid, sitronid ja mu pu-willi kaswab ennemiste

Prantsfosi-maal, Saksa-maal, Portugalli-maal Hispania-maal, Itali-maal, Turki-maal. Neist madest saab paljo pu-wilja sia meie male ja mu made sisse totud, kus pitka talwe ja külma parrast puud mitte ni maggusat egga ni paljo wilja ei kanna, kui tarwis on.

3. Jodaw-wiin kaswab ka soja Europa-made sees.

4. Pu. Need keigesuremad metsad on Wenne-maal, Norwegimaal, Rootsi-maal ja Pola-maal. Kus pu kasfin on, seal põlletakse ka turbast, nenda kui monnes paikast siin meie maal, ehk kiwi-sööd, nenda kui Ingrandi-maal.

5. Tubbakas.

6. Linna. Europa-made sees tehakse ni paljo ried ja louendid, et sest paljo woõra male wiaakse, kust meie selle eest muud kaupaa same.

7. Siid ennemiste Itali, Hispa-

nia ja Turki made sees. Siid tulles
ühhest ussist, mis õmbleb, pea nenda
kui meie kaps'a-us; ja temma õmblus-
sest tehhakse siidi.

8. Mets-ellajatte nahhad. Need
on nüüd kassinamad ja kallimad kui en-
nemüiste, sest et mitmes paigas need
sured metsad on mahha ra'atud; agga
ommeti on Wenne-maal alles weel pal-
jo mets-ellajaid, kelle nahhadest kassu-
tid tehhakse, nenda kui huntid, karrud,
rebbased, ilwed, orrawad, nuggusid.

9. Europa-maal kaswatakse illes
ja petakse palju weiksid, lambid, hob-
hosid.

10. Europa-maal on ka üks kange
kalla-vüüd. Hollandi-ja Ingrandi-
ma rahwas ennamiste viiidwad herin-
gid, wallastallo, rootstarid.

11. Pärliid ja muud kallid kivi-
wid.

12. Mineralid nenda kui kuld,
hõbe, wass, roud, tinna, sea-tinna,
w. w. w.

Se feigesurem ma Europa-maal,
et tül temmast se feigesurem ossa A, ja
male arwatakse, on

W e n n e = r i i k .

Wenneriik on wiekümme Kuwer-
nementi sisse ärra jaatud ning iaga-
ühhe Kuvernementi ülle on üks Riit-
dral-Kuvernör wallitsejaks seätud.

Peterburgi-Kuvernementi sees on
se feige Wenne-rigi pea-lin.

Peterburgi-lin, kus meie armo-
linne suur Keisri-herra, Aleksander I.
omna sure ja ausa sugguwõsfaga ellab.

1703. aastal panni Peter, se essti-
menne Wenne Keiser, selle linna allust,
ja nüüd on se lin jo nenda illus, et
pea keddagi wõdra ma lin temma ar-

rolinne ei olle. Ta on ühheksa wersti maad pitt ja kahheksa wersti maad lai. Temma sees ellawad ennam kui pool kolmat sadda tuhhat inimest. Kest linna läöbi jookseb üks süggaw ja lai jõggi, mis Newats kutsutakse. Peterburgi linna tullewad iggal aastal peäle tuhhat laewad woõrast maalt keigesugguse kaubaga.

Se wanna Wennerigi pea-lin on Moskau, kest Wenne-maal. Ta on se keigesurem lin Europa-maal, sest temmal on wiris wiis penni koormat maad. Seal linnas sawad wanna wisi pärrast ammust sadik ikke weel need Wenne-Keisri-herrad krontitud.

Wenne-maalt meie same raswa, waske, paddasid, palke, laudo, tubbakat, linno, linnast ried, paelo, küüntid, sepi, keitsuggusid kallo, suri härge ning muud asjo, mis meil tarwis on.

Neist kahhest Kuwernementist, Liwlandist ja Eesti-maast.

Siin kaswab

1. paljo wilja, nenda kui nisso, rükkid, keswi, kaero, linno, kannepid.

2. Weiksid ei sa mitte ni paljo üllestaswatud ja petud kui neid woiks üllestaswatada ja üllespidada, agga Hio ja Sare-maal petakse paljo lambid.

3. Meie jõggede, järwede ja merre sees, mis Eesti-merrest kutsutakse, on paljo kallo, ennamiste külla silkud.

4. Pu; agga sest on monnes paigas jubba pudust.

Liwlandi-Kuwernementi pea-lin on Ria-lin. Temmast möda jookseb üks lai jõggi, Düni nimmi. Selle linna sees on suur kauplemirne, sest iggal aastal tullewad peäle tuhhat laewa sena ja towad woõra maalt kaupja ja wiwad jälle meie ma kaupja wälja.

üks teine lin on

Tarto-lin. Temma läbbi jookseb Emmajõggi. Tartus on üks suur kool ja iggal aastal Neäri-ku sees üks suur lade.

Muud linnad selle Kuvernimenti sees on: Benno-lin, Perno-lin, Walska-lin, Wolmre-lin, Lemsli-lin, Wiljandi-lin, Werro-lin.

Selle Kuvernimenti jure arwatakse ka I. Kurre-saar ehk Sare-ma, mis wiisteist kummend pennikoormat pilt ja seitse pennikoormat lai on. Selle sare peäl on agga üks ainus lin, Arensburg nimmi. Sealst sadetakse ärra woõra-male wilja, linna seme ja woid.

2. Muhho-ma, kus agga üks ainus kirk ja üks ainus kihhelfond on.

3. Runo-ma, kus ka üks ainus kirk on. Selle sare peäl ellawad Rootsi-mehhed.

Eesti-Kuvernimenti sees on need linnad:

Tallina-lin, Hapsali-lin, Rodewigi-lin, Waide-lin, Rakwerre-lin.

Selle Kuvernimenti jure arwatakse ka I. Hio-ma. Se saar on wiis ehk kuus pennikoormat pilt ja nelli pennikoormat lai. Et kakk seal ei olle nud, siis ellewad seal paljo innimesi, ja tallopoege on ni paljo et paljo neid sui ajal sare peält ärra lähhawad ja tööd otsiwad. Nemmad leitawad rawid ja tewad telliskiwid, muriseppa ja muud tööd. Nemmad on ka mondasuggust ammeti tööd öppind; nende seas on kullaseppad, püksmakrid, lugguseppad, tüslerid ja muud ammeti mehhed.

2. Wormsi-saar, 3. Noarootsi-saar 4. Prangli-saar ja muud tilloressed saared.

Se feigeförgem mäggi siin meie Liwlandi-maal on se Munna-mäggi Ottepä kihhelfonnas. Temma on munna näolinne, sepárrast nimmetakse ted:

da ka munna-mäets. Üks teine suur
mäggi on ka se Lunia-mäggi. Muud
sured mäed on Wenno linna kohhal.

Need feigesuremad jöed Liivlandi-
maal: 1. Lüni. Ta tulleb Wenne-
maalt, lähhab Ria-linnast möda, jook-
seb 130. pennikoormat senni kui sure
merre sisse, mis Cesti-merreks kutsu-
takse. 2. Koewa-jöggi, 3. Sallatst-
jöggi 4. Emma-jöggi, 5. Perno-jöggi.

Sured järwed on need:

1. Wiljändi-järw, ta on kitsas,
agga pea üks pool pennikoormi pikk.

2. Würtz-järw. Ta feigesurem
laius on kaks ja ta pikkus wiis penni-
koormat. Selle järwe sees on paljo kallo,
ni kui lattikad, räbused, hauaid, ahwe-
nad, kograd, kingseppad ja säkallad.

3. Peipus, mis kaksteistkümmend
pennikoormat pikk ja kahheksa eht küm-
me pennikoormat lai on. Ta on ka
kallo täis.

2. Asia - maast.

Se teine ma-ilma ossa on ennam
kui nelli korda surem Europa-maast.
Ta on päwa illestouennisest päwa min-
nemisse pole tuhhat kolm sadda penni-
koormat pikk ja lounast põhja pole ka
pea nenda lai.

Asia-maal hakkas innimeste sugu
keige essite ellama, sest seal olli se Pa-
radisi-aed, kus Adam Ewaa elas. Seal
ollid Juda eht Israeli rahwas, kellel
se suur Jummal omma sanna andis
ning kelle seas Moses ja need pühhad
Prohwetid ellasid ja meie õnnisteggia,
Jesus Kristus, kes Betlemma-linnas
sündis ja Jerusalemma-linnas ärra sur-
ri. Seal ollid wannal ajal ennamiste
sured wäggewad kunningrigid, ja inni-
messed on wannast seal paljo suri asjo
teinud ja suurt tarkust ülles wõtnud.

Miud on seal surem pool Wenne-
ja Türgi-riik, Berfia-riik, Sina-riik,
India-riik, Arabia-ma ja mitto miud

rigid ja maid, kus kallid rohhud kas-
wawad.

Europa-ma rahwas towad seält keit-
sugusti rohko, mis meie Aptekide peäl
miiakse; müid rohko, mis roa peäle pan-
nakse nenda kui nälitessed, taneel, pip-
par, ingwer; seäl kaswab se kohwepu, se
suhkro-roog, se poom-willa-pu, te-pu,
wina-puud, ja wilja kannab se ma roh-
kesie. Woib ütelda, et Jummal mit-
te teist maad nenda ei olle õnnistanud
kui paljo maid Asia-maal.

Seäl ellab ka se suur lind, Traus
nimmi, se suur Elewant, se Kameel,
kes inimess-el seäl ni tarwis on ja ni
paljo head teeb, seäl on need keige illu-
samad hobbosed ja lambad ma peäl.
Agga seäl on ka sured metsalissed nen-
da kui Loukoerad, Hiänid, Tigrid.

Werre polest on need inimesssed
seäl punnase ehk pruni mustaka näoga.
Muhamedi-ust on seäl mitmes kohhas.

Sedda usko seadis kuus sadda aastat
parrast Kristusse sündimist üts Ara-
bia-ma kaupmees, Mahhomed nimmi,
mis ta sest kokko panni, mis ta rist-
ustust ja Judaliste usust olli kuulda
sanud. Seeb se on sesamma ust, mis
pole müid Türki- ja mu Asia-made rah-
was hoidwad.

3. A w r i k a - m a a s t .

Se ma-ilma ossa on nättuke til-
lem Asia-maast, agga ta on ommetigi
ennam kui kolm torda surem Europa-
maast.

Awrika-ma on ennämiste liwane
ja temma sees on need keigesuremad
liwatsed kõrbed siin ma peäl. Pallaw
ja poud on seäl ka ikke suur ja sepa-
rast on se ma ka wägga kuuw ja mit-
mes kohhas ei kaswata wilja. Met-
salissed, Loukoerad, Tigrid, Leopardid,
Panterid, Krotodillid ja muud on seäl
wägga wiwhatsed.

Awrika - maal ellawad ennamiste Negrid ehk mora-rahwas. Need on werre polest mustad, nende hambad on walged ni kui walge-lu, silmad on selged ja terrawad ja juuksed willa arrolised, mustad, tahharad ja lühikesed. Rahwas ei olle seal maal mitte raks ja nemmad on ennamiste keik pagaganad, monnes kobbas on ka Muhhamedi usfolised; agga ristihra usk on agga arwast leida.

Seal Awrika-maal on ka se Egiptusse-ma, kuhho Josef, kedda temma wennad senna ollid ärra minud, sure nälja ajal omma wanna isä keige temma suggu wõtsaga kutsus. Kui nemmad tükki aega seal ollid ellanud ja sureks rahwaks sanud, siis hakkasid Egiptusse-ma rahwas neid kartma, et nende arro ikke suremaks liks ja nemmad tegid sepärrast neile paljo liga. Siis wõttis Moses kätte ja wiis omma rahwast Egiptusse-maalt ärra Kanaani-male Asia-maal, kus nemmad pärrast ikke on ellanud.

4. Amerika - maast.

Sest ma-ilmast ossast ei olle wanna põlwe rahwas ühtegi teadnud, sest wast enne kolm sadda aastat, 1492. aastal pärrast Kristusse sündimist on üks tark tippar, Kolombo nimmi, kolme laewadega, mis Hispania-ma kunningas temma kätte olli usknuud, sedda ma-ilmast ossa ülesleidnud, mis lounast pohja pole ennam kui raks tuhhat pennikoormat pite on.

India - rahwas, nenda kutsutakse neid innimesi, kes seal ellast, kui Kolombo senna sai, ollid poled metsalised, rummalad ja moi intatta, ja need, kes neist weel järrele jäänud, ellawad praego weel metsas ja kõrbes sures pimmeduses. Nemmad on mustja pruuni werrega.

Euroopa-ma rahwas on seal paljo maad ennesele wõtnud, ennast seal asurand, siri rigi ja linna seadnud ning illesteinud, ja towad sealt paljo kulda

ja hõbbedat ja muud kallid asjad. Nenda on Kartohwliid Amerika-maalt to-
dud, mis nüüd ka siin meie maal kas-
watakse ja misga palju tubhat inimest
ennast toitwad. Nendasammoti on ka
Tubakas seält toodud, mis nüüd ka pea
keigis paikus Europa-maal kaswatakse
ja prukitakse.

5. Louna - maad.

Nenda sawad mitmesuggused, sured
ja tillokesed sared kutsutud, mis sure
louna-merre sees on. Need ei olle wan-
nal ajal ka mitte tuttawad olnud, waid
wast meie ajal üllesleitud.

Inimessed on seäl omma werre po-
lest prunid. Nemmad on alles wõdra-
Jummalatte teenrid ja ei tea sest tõs-
sifest Jummalast middagi.

Nende sarede peäl kasvab üks pu,
mis inimestel seäl wägga tullus ja tar-
wis on, sest et seäl selle sure pallawa
pärast meie willi mitte ei kaswa. Se

pu on liggi nenda suur kui üks kesse
minne tamme pu; ta willi on nago
üks meloon, ja ni suur kui ühe inni-
messe pea ja 20. ehk 30. nagla raske.
Et sel wiljal leiwa maggo on, sepär-
rast kutsuwad nemmad sedda puud lei-
wa-pu üks. Kolm nisuggused puud woi-
wad ühe inimesse ühe aasta peäle
toida.

Kes sedda ma-ilma hästi tähhele
panneb ja selle järrele mõtleb, et se suur
Jummal keik ommad lomad sure tar-
kussega alles peab ja iggaühhele sedda
rohkest annab, mis ihho ning hinge
polest temmal tarwis on, se peab sed-
da suurt taewa ja ma loja ja ülles
widdaja keigest südamest armastama
ning allati kindla melega temma peäle
lootma ja Tarwetiga ütlesma: Kui sured
oy sinno teud, oh helde Jummal! sa
olled neid keik targaste teinud. Ma on
täis sinno pärrandusfi!

III.

A j a s t.

Kolm kord järrestikke on ühhe aas, ta sees kolm sadda, kuus kummimend ja viis päwa, siis tulleb üks aast, mis sees üks päaw ennam on.

Uasta sees on kewwade, sui, süg: gise ja talwe.

Kuud on katsteiskummend.

1. Neäri-ku, mis sepärrast nenda kutsutakse, et se ku esimmenne päaw ta aasta esimmenne päaw ehk Neäri-päaw on.

2. Kuuñla-ku. Selle ku sees on se Kuuñla-päaw.

3. Paasto-ku. Selle ku sees on se Paasto-aeg, mis sepärrast nenda

kutsutakse, et sel ajal Wenne-ja Paawo-ti-rahwas lihha ei sö.

4. Jürri-ku. Selle ku sees on se Jürri-päaw. Sedda kuud kutsutakse ta Mahla-kuks, et sel kuul puud, nenda kui kasse-ja wahtra puud mahla annawad.

5. Lebbe-ku. Selle ku sees löwad puud wälja.

6. Tani-ku. Selle ku sees on Tani-päaw.

7. Heina-ku. Selle ku sees saab heina nitetud.

8. Peikusse-ku. Selle ku sees saab willi walmis.

9. Mihkli-ku. Selle ku sees on Mihkli-päaw.

10. Wina-ehhe Roja-ku. Wina-kuks kutsutakse sedda kuud sepärrast,

et Sassa-ja mu soja made sees wina-
marjad walmis on, mis ärra noppu-
takse ja jodawa wina tehakse; agga
Noja-kuuks kutsutakse tedda, et sel
ajal siin meie maal ikke wihma saddab
ja et te siis rojasets saab.

11. Talwe-ku ehk Märti-ku.
Külm hakkab tulles, ja selle ku sees
on se Märti-pääw.

12. Joulo-ku. Selle ku sees on
Joulo ehk Kristusse sündimisse pühha.

Ühhe aasta sees on wiiskümmend
faks nädalit.

Nädalas on seitse päwa. Se esst-
menne pääw on se Pühha-pääw ja
need muud päwad on argipäwad: Es-
maspääw, Teisipääw, Kolmas-
pääw ehk Restnädal, Neljaspääw,
Rede ja Lõupääw ehk Põõlpääw.

Aasta sees on need pühhad: Neä-
ri-pääw, Kolme-kuninga-pääw, Suur

Neljaspääw, Suur Rede; Kristusse
üllestoumissesse pühha; Kristusse tae-
wa minnemisse pühhi; Nelli-pühhi ehk
Suiste-pühha; Palwe Rede; Joulo-
pühha ja peälegi weel monni Kunnin-
ga pühha.

Se keigepitkem pääw nenda sam-
moti kui se keiaelühhem pääw saab kut-
situd pöri-päwaks.

III.

Lühlike õppetus Jummalast.

See, kes taewast ja maad on lonud,
on se suur Jummal.

Et temma keik on lonud, mis taewas ja ma peäl on, et temma ikke ning allati ja keikis paikus ilma waewata keik sedda woib tehha, mis temma ial tahhab, et temma keik, mis ta on lonud, üllespeab: sepärrast meie ütleme et temma on keigewäggewam.

Jummala jures ep olle ühtegi asja woinatta.

Keik, mis Jummal tahhab, teeb temma taewas ja ma peäl, merde ja keikide süggawuste sees.

Et Jummal keik hästi on teinud, et temma keige omma lomadele rohreste sedda annab, mis ihho ja hinge polest neil hea ja tarwis on, sepärrast meie kutsume tedda heldeks ja armolis-
seks.

Hea on Jummal keikide wasto ja temma hallastus käib keik ille temma teggude.

Jummal on armolinne ja üks hallastaja, pitka melega ja rikkas heldussest.

Jummal tunneb keik, mis ta on lonud ja temma teab ikke ning allati keik sedda, mis sünnib, sest et temma on keikis paikus ja ta näab ning teab keik asjad.

Temma silmad on igga ühhe tede peäl ja ta näab keik temma sammud. Ei olle sedda pimmedust egga surma warjo, kuhho woiksid warjule minna need, kes nura-
jatuma tõ tewad.

Et Jummal ühtegi ilma nousta ei te ja et temma keik head, mis temma tabhab, ka moistab tehha, sepärrast meie ütleme: temma on tark.

Kui sured on sinno teud, oh Jummal! sa olled neid keik targaste teinud; ma on täis sinno pärandusst!

Temma jures on tarkus ja wäggi, temmal on nou ja moistus.

Jummal armastab üksipäinis sedda, mis hea ja õige on, sest ta on pühha.

Sinna ep olle mitte Jummal, kel hea meel on õalusses; kes pahha, se ei woi so jures asset olla.

Jummal on ma-ilmast keik nenda seadnud, et se, kes head teeb, omma head palka, ja se, kes kurja teeb, nuhtlust selle eest saab, olgo siin ma peäl, olgo seal iggawesses ellus, sest ta on õige.

Jummal on õige keige omma wiiside sees ja wagga keige omma tegude sees.

Jummal maksab iggaühhele temma tegude järrel.

Et Jummal omma tahtmisse polest ikke sesamma on ja et ta ühtegi teist wiist ei te, mis ta ükskord on seadnud, siis meie ütleme: ta on muutmatta, tõssine ja tru.

Jummal! sa olled jo wannast male allust pannud ja taewad on so kätte tõ. Nennad lähhawad hukka, agga sinna jääd seisma.

Jummala jures ei olle muutmist ega wahhetamisse warjo.

Jummala sanna on õige ja keik temma tõ on tõssidusses.

Et Jummal keik ma-ilmast on loonud, siis temma on jo enne ma-ilmast

lomist olnud; temmal ep olle algmist
egga ofsa. Ta on iggawenne.

Jummal on üks se, kes ei woi sur-
ra. Enne kui mäed sündsid ja
enne kui ma ja ma-ilmi lodi, siis
olled sinna Jummal iggawesest
iggaweste.

Jummalat ei sa meie mitte nähha
sest temma on üks waim.

Jummal on üks waim.

Sinna ei pea ennesele mitte tegge-
ma ei nikkertud kui egga mingi-
suggust näggo sest, mis taewas
üllewel, ei sest, mis al ma peäl,
egga sest, mis wees ma al on.

Et se suur Jummal ennamiste inni-
mestele paljo head on teinud, sepärast
meie kutsume tedda meie isfaks.

Wadage misuggust armastust isfa
meile on annud, et meid Jum-
mala lasteks peab hütama.

Mo armad! meie olleme nüüd Jum-
mala lapsed.

Et Jummal meid on lonud ja meie
omna käsfo andnud, nenda et meie
nüüd teame, mis meie peame teggema
ja mis meie peame mahha jätmä, siis ta
on ta meie isfand ja käsfo-andja.

Ja et ta meid õnnistab, kui meie head
teme ja temma sanna kuleme, ja meid
nuhtleb, kui meie kurja teme, siis on
temma ta meie kohtomõistja.

Et temma ikke weel omma mailma
eest hoolt kannab nenda et keik asjad
nenda jäwad, kuida temma neid on sead-
nud, siis meie ütleme: temma peab
keik asjad ülles.

Ei pea eddespidi keik ma-ilma päi-
wil mitte lõpma ei semendaminne
egga leikus, ei külmi egga pallaw,
ei sui egga talwe, ei päärw egga õ.

Keikide silmad ootwad sinno järrele,
oh Jummal! ja sinna annad nei-
le nende roga ommal ajal. Sa

teed lahti omma kät ja täidad keif,
mis ellab hea melega.

Et Jummal meie loja ja isä on,
siis meie peame tedda keigest ommast
süddamest armastama ja kindla me-
lega temma peäle lootma.

Sinna pead Issandat omma Jum-
malat armastama keigest ommast
süddamest ja keigest ommast hin-
gest ja keigest ommast melest.

Armastagem Jummalat, sest tem-
ma on meid enne armastanud.

Heitke keif omma murret Jummalä
peäle, sest ta murretses teie eest.

Meie teame et keif heaks tulles nei-
le, kes Jummalat armastavad.

Et Jummal ka meie issand ning
kässo-andja on, siis meie peame itte
temma sanna kuulma.

Se on Jummalä armastus, et meie
temma kässo-sannad peame, ja tem-
ma kässo sannad ei olle mitte rasked.

Josef ütles: Kuida mä peaksin sed-
da suurt kurja teggema ja Jum-
mala wasto patto teggema?

Et Jummal ka meie kohto-moist-
ja on, siis meie peame tedda ka kar-
ta.

Ärge kartke neid mitte, kes ihho är-
ra tapwad ja ei woi mitte hinge
tappa; agga kartke ennam tedda,
kes hinge ja ihho woib rikkuda
pörgus.

Kes sedda teeb, se on hea ja jummas-
lakartlik ning selle käsji peab siin aja-
littult ja seäl iggaweste hästi täima.

Olle ustaw surmani, siis mä tahs
han sulle ello troni anda.

V.

Reist luggemisse tähtest.

Balso moistrwad kül ramatut luggeda, agaa nemmad ei moista ommetigi wiisi pärrast ja nenda kui sünnib, luggeda, nende luggeminne on nago üks innifeminne ja keddagi ei sa fest, mis nemmad loewad, mitte arro. Se tulleb fest, et nemmad neid luggemisse tähte mitte tähhele et panne, nemmad ei pea ial mitte wabhet, kui nemmad loewad, ja nende heäl ei lange egga ei touse.

Agga kes selgeste tahhab luggeda, nenda et se, mis ta loeb, illus on kuulda, ja et iggawiks temmast arro saab, se peab nenda luggema otse kui kõnneleks ehk juttustats temma middagi, se on: temma heäle peab langema ehk tousma, ja nenda kui igga kõnne ja sanna wabhel üks wabhe on kuulda,

nenda peab se, ka luggedes kuulda ollema.

Sellepärrast on monned tähhed üleswoetud, mis õppetawad, mil ajal ja kus se, kes loeb, peab wabhet pidama ehk omma heält üllendama ehk allandama.

Need sünnatsed tähhed on:

- Komma ,
- Kemma-punkt ;
- Kolon :
- Punkt .
- Küssimisse-punkt ?
- õhkamisse-punkt !

Komma, kui temma übbe sanna kaska seisab, õppetab, et üks silma pilk luggedes peab kinni piddama ja ni kawa ootma, kui wabhest innimesel tarwis lähhäs hingada; nenda kui Tullega meie kedame ommad road, pesseme ommad rided,

30 Kuttame meie ahjo, teme õ
ajal tuld ülles.

Sedda luggedes saab kolm korda
kinni piddada. Kus komma seisab,
seäl peab luggeja nattukest hingama
nenda kui olleks seäl üks mahhe. Pär-
rast sanna: road, on komma, seäl
saab kinnipiddada; pärrast sanna: ri-
ded, on se teine komma, seäl saab jäl-
le kinni piddada; pärrast sanna: ah-
jo, on se kolmas komma, seäl saab
jälle kinni piddada.

; Komma-punkt tähhendab, et weel
üks kord ni kaua kui komma juures
luggedes peab kinnipiddama, nenda
kui nende sannade sees:

Neil mets-ellajattel on sag-
gedaste nälg ja pudus; agga
need ellajad, kedda meie kod-
do-ellajaks kutsume, sawad
innimeste käest ikke omma el-
lo-asset ja toidust.

Nende sannade sees saab kolm kord
kinnipiddada. Pärrast sanna: pudus
on komma-punkt, seäl saab kinni-
piddada, agga weel üks kord ni kaua
kui pärrast neid sanno: agga need
ellajad, kus muido üks komma on,
eht pärrast neid sanno: kedda meie
koddo-ellajaks kutsume, kus jälle
muido üks komma on.

: Kolon. Sedda tähte prukitakse,
es sike siis, kui middagi ärra selletakse.

Armasta Jummalat, se on:
ella ikke temma pühha mele
pärrast.

Need sannad: se on, tabhawad sel-
gemaks tehha, mis se on: Armasta
Jummalat, sepärrast peab pärrast neid
sanno: se on, kolon tehtud sama.

Teists prukitakse sedda tähte, kui kegi,
kes kirjotab, ni luggused sannad nim-
metab, mis üks teine on ütelnud,
nenda kui:

Jummala sanna ütleb: Sin-
na pead omma isä ja omma
emma auustama ning armas-
tama.

Pärrast neid sanno: Jummala
sanna ütleb, saab üks kolon tehha,
sest et pärrast ööldakse, mis Jumma-
la sanna ütleb. Eht:

Minno söbber kirjotas tona
minnule: Minno küssi käib
hästi ja minna tullen pea
sind ütškord waatma.

Punkt. Sedda tähte pannakse sen-
na, kus üks salin eht könne otä saab,
ja Punkt tähhendab, et sest nimme-
tud asjast ennem ühtegi ep ölle nim-
melada ölnud; nenda kui:

Ta we on käes; Jummi kat-
tab maad; keik puud on pal-
jad; ellajattele tulles pudus;
agga innimesed ei kardä pu-
dust mitte. Süggisel on nem-
mad tokko korristand, mis

se armolinne taewane isä
neile andis; sepärrast on nei-
le ka talwe ajal toidus.

? Küssimisse-punkt. Sedda pans-
nakse senna, kus üks küssiminne on,
ja ta öppetab, et innimenne lugge-
des nendasammoti küssija wisil
omma heält peab seädma, nenda kui
kõnneledes kuulda on, kui tegi mid-
dagi küssib, nenda kui:

Mis on parrem: rikkus woi
terwis? Kes Jummala sus-
rust moistab ärra arwata?

! Öhtamisse-punkt. Sesinnane märk
seisab nisugguse kõnne takka, kus öh-
kamist, öiskamist, immetamist
eht ähwardamist tunnutse öllewad;
nenda kui:

Öh, sedda Jummala tarkust!
eht:

Woi! mis öllen minna teinud,

Ma waene ollem rekkinud!
ehk:

Kule pois! ehk:

Sirra te sedda mitte!

VI.

Kirjotamisest.

Ma-ilm lähhab ikke päwast
päwani targemaks ning sepär-
rast peame meiegi keik tännoga
ja heal meel öppima, mis läb-
bi meiegi woime targemaks ja
parremaks sada. Kuulge sepär-
rast, armad lapsed! weel üks
hea nou.

Kui teie öiete selgeste ramato
moistate, siis öppige ka kirjota-
ma. Minge omma koolmeistri
ehk Kirk-öppetaja jure ja pallu-
ge need, et nemmad teile näit-
wad kuidas tähte kirjotakse, ehk
katsuge nende kirjotusse-tähte
järrele, mis selle ramato hak-

katusfes on, enneste käe peäl
öppima kirjotama. Kui teie ag-
ga nattukest tahhate waewa
nähha, siis teie woite pea ni pal-
jo öppida, et teie moistate keik
kirjotada, mis teie ial tahhate.

Ja se kunst on wägga tullus
ja pea igga innimesfel tarwis.

Monni tallopoeg ei olle kül
mitte prassija egga joja, ta ei
raiska middagi ärra, agga kew-
wadel tulleb temmale ikka pu-
dus, nenda et ta moifast peab
toidust otsima, sepärrast et ta
mitte ei moista kirjotada. Kui
paljo aita pantakse ja kui paljo
ikka jälle aidast wälja woetakse,
sedda ei pea temma mitte me-
les, ja sest saab, et ta saggedas-
te arwab ennesele weel wilja kül

ollewad ja müab ehk wiib linna
ikke peäle, sennikui ta wimati il-
ma jääb enne kui temma isfi
arwab.

Agga tark tallopoeg, kes
moistab kirjotada, panneb keik
pappiri peäle, mis ta süggisel
aita panneb; lähhäb ta moisa
omma maggasini-wilja ja om-
ma kümneft maksma ehk müab
ta monda wakka wilja ärra, siis
ta kirjotab sedda jälle ülles, ja
nenda teab temma ikke kui pal-
jo temmal weel on.

Agga teil on weel üks teine
suur kasso, kui teie moistate
kirjotada. Tahhete teie nüüd
keddagile middagi üttelda, mis
muud ei pea kuulma, siis peate
teie temma jure minnema ehk

tedda ennese jure kutsuma ehk
kõrtsis woi monnes mu paigas
temmaga kokko sama; agga
moistate teie kirjutada, siis ep
olle muud tarwis kui üks sulg,
plak ja üks papperi-leht, teie
kirjutate siis ülles, mis teie tah-
hate, ja sadate se ramato selle
kätte, kes fedda peab luggema.

Ja ollete teie ükskord woö-
ral maal, mil wisil tahhate teie
omma suggulastele sannumed
ennesest anda, kui teie mitte ei
moista kirjutada? Nemmad ei
tea siis mitte, kus teie ollete
jäänud ja nemmad on siis teie
pärrast sures murre.

Minno kihhelkonnas ellab
üks wanna tallopoeg, kelle poe-
ga enne kolm aastat N. krutiks

ärrä witi. Tona sai temma wan-
na isä temma käest ühhe ra-
mato nende sannadega:

Armas isä!

Paljo terwit sinnule ja keiki-
le, kes mind alles meles pea-
wad.

Ehk ollete teie senni ajani
minno pärrast sures murre ol-
nud, et teie middagi ei olle min-
nust kuulnud. Loe nüüd, ar-
mas isä! kuidä minno käsfi
käib.

Kui mind Soldatiks woeti,
siis ma nutsin kül ja ollin wägga
kurb ommas süddames, et ma
pidin sind, armas isä! ja om-
mad suggulased ja söbrad ja

omma sündimise asfet mahha jätma; agga Jummalal olgo tänno ja kitus! ma ollen nüüd jälle rahhul, ma ellan priskeste ja minno käsfi käib öiete hästi.

Wesfitse filmadega tännan minna sind, armas isfake! et sa mind mo sündimisest sadik Jummalaga ja keige hea pole olled juhhatanud. Ma olin harinud tööd teggema sepärrast es sa minnule mitte mingisugust asjo raskeks, mis ma pidin ommas ues põlwes oppima ja teggema. Norest sadik olen ma oppinud sinno sanna kuulma (mo emma on jo ammo mullas, muido olleksin ka tedda wägga armastanud) ja omma wennadega rahho pidama. Sepärrast ollen minna

nüüdki omma peälikkude wasto ikke sanna kulelik ja ellan omma seltsi-meestega rahho sees. Se olli kül raske, et ma wenne keelt es moista; agga ma ollen ikke hästi tähhele pannud ja waewa näinud ja ma moistan ja rägin nüüd kül sedda keelt. Agga keige ennamiste ollen minna püüdnud selle järrele ikke tehha ning ellada, mis sinna, armas issa! mulle ütlesid, kui ma sind Jummalaga jätfin. Sa hakkasid ümber mo kaela ja mo palle sillitades ütlesid sinna mulle: Armas poeg! minne julgeste senna, kuhho Jummal sind kutsub. Inni-menne woib iggas põlwes rahhul olla, kui ta sedda teeb, mis temma kohhus on tehha. Kül se suur Jummal sindki aitab; agga et temma sedda teeb, siis te sinnagi sedda,

mis minna nüüd wanna Tobiaga
sulle ütlen: Keik omma ello aja,
poeg! mötle Jsanda meie Jumma-
la peäle, ja ärra püa mitte patto
tehha, egga ülle temma käskude
minna, te öigust keik omma ello
aja, ja ärra käi üllekohto tee peäl.

Ma ollen sedda teinud, armas
isfa! ja se suur Jummal on senni
ajani mind önnistanud ja aitnud.
Mo peälikkud on minno wasto hea
melelised, mo feltsi mehhed ar-
mastawad mind, ma ollen ikke ter-
we olnud, pudus ei olle ka mitte
olnud, ja et ma ommal norel eal
ollen öppinud kirjutama ja nüüd
ka wenne kele hästi kirjotan, siis
on minno pealik ülle eila Kappra-
liks mind töstnud.

Meie regiment on nüüd Moskau-
linnas. Pallu, armas taat! om-

ma moisa herra, et temma minno
peälikkul kirjotab, mis sinna teed,
siis ma saan sedda ka kuulda.

Se Moskau-lin, kus ma nüüd
ollen, on üks hirmus suur lin. Ma
saan siin linnas maiad, kirrikud ja
muud asjad nähha, mis ma mitte
ellades ei olleks nähha sanud, kui
ma teie walla sisse olleksin jainud.

Ehk aitab se armas Jummal
mind ja sadab mind ükskord teie
male, siis ma tahhan teile keigest
sest könnelda mis ma ollen näi-
nud.

Iggal hommikul ja iggal öh-
tul, kui ma sedda suurt Jumma-
lat keige selle hea eest tännan, mis
ta minnule on teinud ja ikke weel
teeb, pallun minna tedda ka, et ta
sind, armas taat! weel hojab ja sin-

no terwist ülles peab. Ehk ma
saan sind ükskord jälle nähha!

Agga kui minna peaksin enne
ära surrema ehk kui sinna peak-
sid ära surrema, siis meie same seäl
tullewas ilmas jälle teine teist näh-
ha; ja seäl, kus se armas Jummal
neid mitte ennam teist teifest ei
lahhuta, kes teine teist armastawad,
seäl saan minnagi omma emma,
kes jubba ammogi mullas on ja
kennelt minna middagi ennam ei
mällestä, ja sind nähha ja siis ella-
me meie iggawesfeks ajaks teine
teifega sures römus ja önnistusfes.

Nah, armas isfa! Jummalaga!
terreta minno wennad ja keik min-
no suggulafed, Jummalaga! Mos-
kau-linnas esfimesfel Neäri-ku pä-
wal 1811. aastal.

Kaarl.

1	ford	1	on	1
2	-	2	-	4
2	-	3	-	6
2	-	4	-	8
2	-	5	-	10
2	-	6	-	12
2	-	7	-	14
2	-	8	-	16
2	-	9	-	18
2	-	10	-	20
3	ford	3	on	9
3	-	4	-	12
3	-	5	-	15
3	-	6	-	18
3	-	7	-	21
3	-	8	-	24
3	-	9	-	27
3	-	10	-	30
4	ford	4	on	16
4	-	5	-	20
4	-	6	-	24
4	-	7	-	28
4	-	8	-	32

4	-	9	-	36
4	-	10	-	40
5	Ford	5	on	25
5	-	6	-	30
5	-	7	-	35
5	-	8	-	40
5	-	9	-	45
5	-	10	-	50
6	Ford	6	on	36
6	-	7	-	42
6	-	8	-	48
6	-	9	-	54
6	-	10	-	60
7	Ford	7	on	49
7	-	8	-	56
7	-	9	-	63
7	-	10	-	70
8	Ford	8	on	64
8	-	9	-	72
8	-	10	-	80
9	Ford	9	on	81
9	-	10	-	90
10	Ford	10	on	100
10	-	100	-	1000.